

Hunán
Frecsály
Könyvtár
Könyvtár
76

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

L. hung.

423.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Biblioth. Hung. Jankowichiana
S. Ord. 7.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

JUTALOM FELELETEK

A'

MAGYAR NYELVRŐL,

A'

MAGYAR NEMZETI MUSEUM

1815. 1816. 1817.

ESZTENDEI

K É R D É S E I R E.

II. KÖTET.

Kiadta

HORVÁT ISTVÁN,

A'

Széchenyi Országos Könyvtár Örzője

a'

Magyar Nemzeti Museum mellett.

P e s t e n,

Ns. Trattner János Tamás' betűivel. 1821

A' II. Kötet Tartalma.

- 1.) GRÓF TELEKI JÓZSEF, Egy Tökélletes Magyar Szótár Elrendeltetése, Hészítése módja.
- 2.) HOLMÁR JÓZSEF, Próbatétel a' Magyar Helyes írás Philosophiájára.
- 5.) GEORCH ILLÉS, A' Magyar Helyesírás Fő Rend-
szabásairól.
- 4.) GÁTI ISTVÁN, Elmélkedés a' Magyar Dialectus-
ról, Lexiconról, és Helyesírásról.

279844

Eggy
T Ö K É L L E T E S
M A G Y A R S Z Ó T Á R'

Elrendeltetése, készítése módja.

Í R T A
GRÓF TELEKI JÓSEF

1 8 1 7.

ESZTENDŐRE.

— — — — — *fungar vice cotis, acutum*
Reddere quae ferrum valet, expers ipsa secandi.

Eggy tökéletes Magyar Szótárról.

Az idegen nyelvek megtanulásának kívánsága vezérelte legelőször az embereket az újabb világban *) a' Szókönyvek készítésére. Honni nyelvét, a' mennyire arra valakinek szüksége volt, minden már *anya tejevel* beszopta, és értelmének lassan lassan történt kiterjesztésével, tökéletesedésével, nyelvnek is esmérete napról napra nőtt észrevehetetlenül, a' nyelv által tanulván meg esmérni a' tárgyakat, és ezek viszont a' nyelv esméretére vezérelvén. Itt tehát a' *nagy természet*, az ember belsőjének észrevehető változásai pótolták ki a' Szókönyvek hiánosságát. Az emberek nőttön növő kimiveltetése mindazáltal, a' deák nyelvnek széles elterjedése, a' tudományokra kikötőleg való használása, a' különböző Nemzeteknek kereskedési összeköttetésök a' honni nyelv mellett más idegen nyelvek kivált a' Deáknak tudását is szükségessé tévén, unalmas, sőt terhes volt az anya természetnek, az emberi gondolatok és érzelmeknek kimeríthetetlen *szótárját* még egyszer keresztül nézni, erre egy egészen új emberi kor is alig lévén elégséges. Könnyebbnek

*) A' Görögöknél az *Alexandriai nyelv tanító Oskola* által a' *Homeros* és több más régi Irókra irt magyarázatok születtek a' legelső valóságos szókönyveket.

tetszett, sőt valóban is könnyebb volt, a' megtanulandó nyelvet a' már megtanult *honnival* összehasonlítani és ez által amannak esméretére vezéreltetni. Ezen észrevétel több, hazafiaknak a' szükséges idegen nyelvekkel való esmerettségök és az írás mesterségének nagyobb terjesztése adott a' legelső Szótároknak lételt, mellyeket a' több nyelvekkel esméretes tudósok a' végett készítettek, hogy az egyik nyelv szavainak értelmével az azt nem tudó ember társaikat könnyebben megesmértessék, a' honninak szavait vévén segítségül. Az ilyen első szókönyvek tehát, valóságos tzeljok szerént, tsak az egyes szavak értelmét magyarázták meg az *esméretesnek feltett nyelv* azonszavaival, mellyek azoknak *leginkább* megfeleleltek; ezen kívül legfelyebb azoknak némelly *Grammatikai tulajdonságaira* tévén figyelmetessé a' nyelvek tudása után szomjúhozó olvasót.

Illyenek a' magyar nyelvről szólló *minden szókönyveink* és nem kis szégyenünkre válik, hogy még ennél nem mentünk tovább. Illyen *Pesti Gábornak* hat nyelvü, illyen *Fabricius* vagy *Kováts Balázsnak* Deák Magyar, illyen *Faustus Verantiusnak* öt nyelvü szókönyve mellyek még a' tizenhatodik, — illyen *Molnár Albertnek* Deák, Görög és Magyar Dictionariuma, melly a' tizenhetedik, — illyen *Páriz Pappinak* Deák Magyar és Magyar Deák Szókönyve, melly a' mult Század elején jött legelőször ki, és későbbre többször is megjelent; illyen végre *Márton Józsefnek* a' mi emlékezetünkre kidolgozott és már több kiadásokban elterjesztetett Lexicona. Ezekben az idegen, főként pedig a' *Deák és Német* nyelvek megtanulásának hazánkfiaira nézve való könnyebbitése a' fő tzel, nyelvünknek az idegenekkel leendő megesmértetése tsak valamennyire tárgyaztatván. Igaz ugyan és tagadni nem lehet, hogy ezek közül az

útolsóbbak, mind a' felvett és megmagyarázott szavak számára, mind pedig az egyes szavak értelmének helyesebb meghatározására és talám az egész munka elrendeltetésére nézve az előbbenieknél *tökéletesebbek* haszonvehetőbbek, de mind a' mellett is mindennémü *szükségeinknek*, a' nyelvek vizgálásában tett előmenetelek szerént méltán formálható *kivánságainknak* nem felelnek meg. —

Az első szókönyveknek tzeljok ugyan is az emberek bővebb kimiveltetése által egy *új erányt*, egy nemesebb tárgyat nyert. A' Dajkáinktól tanult *honni nyelv*, ez anya természet, az emberi Gondolatok és érzelmek sok oldalú szókönyvéből megmagyarázat honni *szavak értelmére* nézve, mindég tétoázó mindég bizonytalan maradt, és a' kétséges szokáson épült nyelvbéli tudományunkal, a' munkálkodásaiban nagyobb bizonytságot, tökéletesebb határozottságot kívánó emberi elme nem elégedett meg. Tudni ohajtott mindent a' mi az egyes szavakról megjegyzésre méltó, azoknak valóságos és szorosan meghatározott *értelmöket*, *használásoknak* különböző módját és egész *természetöket*, *Grammatikai tulajdonságokat* úgy, mint *eredetöket* és különböző *történeteiket*. A' hazafi kívánta *tulajdon nyelve* által honni szavait jobban, állaposabban megesmérni. — Erre a' Grammatikák, mellyek az egész nyelv alkotását tsak némelly *közön-séges szempontokból* tekintvén, az egyes szavaknak különös természetök megvizsgálásában nem ereszkedhetnek, nem valának elégségesek; ezen nagyobb kívánságnak az eddig készült szótárok, mellyek tsak az idegen nyelvek tanulásának könnyebbitését és az idegenekkel nyelvünknek leendő megesmértetését tzelozván, az egyes szavaknak az idegenekkel való *hiános* és a' dolgot ki nem meritő *összehasonlításához* kénytelenek folyamodni, épen nem fele-

lének meg. Így támadtak azon tökéletes *nagy Szótárok*, mellyek a' nyelveknek minden *kintseit* magokban foglalják, és kivált a' hazafiaknak a' honni Beszéd minden elrejtett titkaiban való beavatásokat, erányozzák. —

Az illy Szótároknak *kerülhetetlen* szükségét minden pallérozottabb Nemzetek általlátták és azért mindegyik ügyekezett egy illyent készíteni. Így támadott minden Europai nyelvek között legelőször a' *Crusca* nevezetű nyelvmivelő társaság fáradozásai által az *Olaszoknak* hirtelt nagy Szótárjok. *) A' *Frantzia Akadémia*, felállítása után nem sokára, legelső kötelességének tartotta, az *Olaszok* példája után törekedni. **) Ezeket nyomba követték a' *Hollandok* és *Spanyolyok*, amazokat *Kramer* ***) ezeket a' *Spanyoly Királyi Akadémia* ****) ajándékozván meg egy tökéletesebb szótárral. Az *Anglusok* e' részben tovább maradtak hátra, de abbéli hiánosságokat annál szebben kípótolta a' fáradhatatlan szorgalmú *Johnson*, *****) ki *Sharidan-*

*) Il vocabulario degli Accademici della Crusca. Venezia. 1612. későbbre többször jobbitva, bővitve részszerént az említett *Akadémia*, részszerént egyes tudósok nevezetesen *Bergantini* által 1745 tsak ugyan Velentzében.

**) Dictionaire de l'Academie françoise Paris 1644. — 1694. azután többször magának az *Akadémia*-nak jobbitásaival és bővitményeivel legutóljára 1802.

***) Hramer (Mátyás) nieu Woordenbock der Niederlandscheen Hoogdietsche Taal. Nürenberg 1719. azután többször.

****) Diccionario de la Lengva Castellana compuesto por la Real Academia Espanola. Madrid. 1726. — 59.

*****) Johnson (Samuel) Dictionary of the English language 1755. azután pedig számtalanszor.

ban *) egy érdemes követőre talált. A' Németek között *Adelung* **) volt a' legelső, a' ki honni nyelvét olly nagy szerentsével szedegette egy illy tökéletes szótárba, ötöt az újabb időkben kevesebb szerentsével követte *Campe*, ***) minden idegen nyelvekből vett kifejezéseket kirekesztvén és egy különös darabban foglalván. — A' *Muszka szabad tudományos társaság*, melly 1771. támadott, által látván az illy szótároknak nagy hasznokat, a' Muszka Nemzetet azzal megakarta ajándékozni, de 1780-be megszűnvén, kénytelen volt munkáját félbeszakasztani; a' Muszka tudományosság ezen *hiánosságát* mindazáltal kipótolta azon társaság, mellyet *Daschkow Hertzeg Asszony* alkotott 1735 ****) Maid minden pallérozott, sőt még a' miénknél kevesebbé mivel *Lengyel* nyelv is *****) ditsekedhetik illyen szótárral, tsak a' *Magyar*, tsak a' mi kedves *Honni nyelvünk* vagy on annak szükiben. Pedig tagadni nem lehet, hogy a' nyelv további kimiveltetésére, ha örökön örökké setétségbe tapogatni nem akarunk, szükségesképen tudnunk kell, hogy az mire ment eddig, esmérnünk kell annak mostani állapotját a' maga egész kiterjedésében; mi vezethetne erre bizonyosabban, *mint egy illy Szótár?* Ez mutathatja meg hogy az miben *bő*, miben *szük*,

*) Sharidan complete Dictionary of the English language. London 1789.

**) Adelung (Hristof János) grammatisch Kritisches Wörterbuch der Hoch-Deutschen Mundart. Leipzig 1773 — 80 — azolta pedig többször.

***) Campe (Heinrich Joach.) Wörterbuch der Deutschen Sprache. Braunschweig 1807 és köv.

****) Ezen *Akadémiának* nagy szótára kijött Petersburgba 1789 — 94. mellyről nézd Göttingische Gel. Anz. 1801. 5 Dar. 1468. l.

*****) Słownik języka Polskiego przez M. Sami Linde. Varsó 1807 — 1814.

hol *kell* és hol *nem kell* bővítenünk ; ez teszi nyilvánossá az *Analogyiának* a' nyelv gazdagítására olly szükséges *szabásait*, a' szavak nemzésében eddig megfogadott törvényeket, az eggyes esetekben kifejtven. *E' nélkül* az eddig tett újítások és alkotott új szavak eggy nagy egészben nem foglaltathatnak, elégségesen nem rostáltatván meg és azoknak fogamatossága mindég egyedül a' lassan mászó *nyelvszokástól* fog függeni. *E' nélkül* a' legszorgalmatosabb Író sem kerülheti el, hogy némelly hibás szavakat ne fogadjon el, némelyekkel helytelen értelmökbe és rosszszúl ne éljen, minden eggyes szavaknak kedvéért a' régi és mostani üdöknek legjobb íróikat nem hányhatván fel, hogy azokból a' szükséges utasítást kivehesse, mellyet eggy illy szótárból könnyü bajjal nyerhet. Mindaddig tehát *míg eggy illy szótárunk nem lesz*, nyelvünknek *szerentsés további kimíveltetését*, eddig tett *fáradásainknak kívánatos fogamatosságát nem reménylhetjük*, és *mind addig a' nyelvre nézve minden tekintetben Klaszszisos munkákat tudóssainktól nem várhatunk*.

Az illy tökéletes szótároknak kerülhetetlen szükségét sok tudós hazánkiai által látták, és azért munkálkodtak is azoknak készítésében. *Kalmár György* a' legelső volt ki arról gondolkodván nagy etymologiai Magyar szótárát el is készítette; *Rath Máttyás* hasonlókép fáradozott a' Magyar szavak szorgalmatosabb öszsze keresésében; *Balog Sándor* és *Frabritz József* Györi Profeszsorok sok fáradozásokkal öszsze gyűjtögették a' Magyar szavakat és szóllásokat. *Verseghi Ferentznek* is igen szép készületei vagynak eggy kidolgozandó tökéletes Magyar szótárra, *) *Kassai József* pedig Adelungnak

*) Magyar Minerva 4. Dar. 429. l.

utmutatásai szerint készült Magyar Diktzionariumát tökéletesen elkészítette. *) Mind ezen munkák nagy részint nem hajtathatók végre, és a' mennyibe elkészültek is nem jelenhetének meg, elég *pártfogókra* nem találván. Ezeken kívül némelly tudóssaink egyes apróbb munkáikban szép megbetsülhetetlen materialékat közöltek az olvasó községgel, mellyek a' kidolgozandó tökéletes szótárban igen helyesen használtathatnak, és a' mellyekről a' magok helyöken említést tenni el nem fogjuk mulatni. Mind e' mellett is mindazáltal *eggy nagy*, az *egész nyelvet* magában foglaló *Szótárunk* hiánossága nem pótolthatván ki, és annak szüksége napról napra érezhetőbb lévén, elégséges háládatosságunkat nem bizonyíthatjuk meg a' *Martzibányi Nemzetség által nyelvünk előmozdítására rendelt hagyományjára ügyelő tudós küldöttségnek* az eránt, hogy a' többek között figyelmetességét ezen nevezetes tárgyra is fordította, az 1817-dik esztendőre a' következő jutalom kérdést tévén fel:

„Mellyik volna azon legalkalmasabb *mód*, melly
 „szerént egy tökéletes Magyar Szókönyvet
 „(Lexicon) lehetne készíteni? Hi kellene e ennek
 „a' nyelv *régiségeire* és a' *tartománybeli szá-*
 „*vakra* 's *szóllásmódokra*, vagy a' magyar nyelv-
 „nek külömbféie Dialectussaira is terjedni?
 „Mellyik legrövidebb *úton* lehetne a' legalkal-
 „matosabb módot végre hajtani?“

Ezen jutalom kérdés formája szerint három külömböző kérdésekre oszlik ugyan el, ha mindazáltal a' dolgot magát vesszük fel, abban tsak *két külömböző osztályokra* találunk. Az első illeti egy tökéletes szótár foglalatjának, és egész *alkotása*

*) Kassai József Magyar nyelv tanító könyve S. Patak. 1817. 447. l.

módjának meghatározását, a' hová tartozik a' dolog természete szerint a' *nyelvbéli Régiségek és Dialectusok* mennyibe leendő felvételének megvisszálása is. A' második a' felállított printzipiumok szerint alkotandó szótárnak *legrövidebb úton való elkészítését* tárgyazza. Ezen tekintetek szerint oszlik ezen jelenvaló értekezés is két különböző részekre.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ELSŐ RÉSZ.

*Eggy tökéletes Magyar Szótárnak
leghelyesebb belső elrendeltetéséről.*

ELSŐ SZAKASZ.

*Eggy tökéletes szótárnak képzete bővebben
meghatároztatik és nyelvünkre alkalmaz-
tatik.*

Eggy tökéletes Szótár“ úgy mond a' nagy Fran-
tzia Encyclopoedia tudós szerzőinek eggyike *) „ma-
gában foglalja a' *nyelv gyermekségének, előme-
netelének, virágzásának és megromlásának fi-
lozofiai történeteit.*“ De hogy a' nyelv történe-
teinek ezen leírása a' nyelv mostani állapotjára 's
főként pedig a' jövőendő korra nézve *hasznos* és
gyümöltshozó legyen, magának az említett tudósnak
kivánsága szerént, nem elég azoknak *puszta elő-
adások*, hanem megkivántatik, hogy a' nyelv külömb-
öző változásainak okai kifejtessenek és a' nyelv
mostani állapotja, további kimiveltehetése szünet
nélkül szem előtt tartassék, az az a' nyelv történe-
tei *filozofiai módon* dolgoztassanak ki. Mind e'

*) D' Alambert az említett Encyclopoediának
Grammaire et Litterature nevezetű osztályában
a' Dictionaire szó alatt.

mellett is mindazáltal a' *Szótárok alkotóinak* más felől arról sem kell soha is megfelejtkeznie, hogy ők nem szünnék meg *történet Irók* lenni: a' bizonytalan okoskodásokon épült állításokból valóságos *historiai Datumokat* következtetni nem lehet, a' jelenvaló állapotot az előadásban *megváltoztatni* nem szabad; a' jövődre adott javallatokat, *szoros változhatatlan törvények* szine alatt felállítani veszedelmes. A' *Frantzia Akadémiának*, melly maga hitt büszkeségét, megkülömböztetéséül választott mondásában (pour l' éterinté) eléggé kijelentette, *diktatoros hangján irt Szótár* a' nyelvet szoros békóban vetvén, annak többet árt, mint használ.

A' tökéletes Szótároknak ezen közönséges képzetéből kitetszik, hogy azoknak a' *külömböző nyelvekhez* és azoknak állapotjokhoz képest, alkotásokra nézve *külömbözőknek* kell lenniük, jóllehet egy némelly közönségesebb szabásaink mindegyikére illhetnek. A' *Magyar nyelv számára alkotandó szótár* készítésében tehát a' több nemzetek által eddig tett fáradozásokat sinor mértékül sok részben használhatjuk ugyan, de azokhoz rabszolgai módon magunkat nem köthetjük, nyelvünknek *külömböző természetére, történeteire, állapotjára és szükségéire* mindig ügyelnünk szükséges lévén. Továbbá azon *Szótár, mellynek alkotásáról itten szóllunk* egész természetére nézve *külömböztvén azoktól, mellyekkel nyelvünk eddig ditsekedhetett*; természetesen következik az is, hogy *ezeket*, mellyeket meg *külömböztetésökre* nézve foglalatjok tsekélyebb volta tekintetéből *szókönyveknek* nevezhetnők, még kevesebbé használhatjuk a' szélesebben kiterjedő *Szótár* alkotása módjának meghatározásában. — Végre a' Szótároknak általunk felállított képzetéből és tzeljából azt is könnyen által lát-hatjuk, hogy abban az *idegen nyelvekre* majd sem-

mi tekintetet sem vévén, mind azt el kell mondani az egyes szavakról, a' mit a' legszorosabb nyelvtudósnak róllok tudni kell, még pedig úgy hogy a'hoz a' hazafi minden kétségeskedéseibe *bátran folyamodhassék*, és tsak ott ne találja a' kívánt *világosítást*, a' hol azt vagy a' dolog természete vagy pedig nyelvünknek még *határozatlan* állapotja nem engedi meg.

Mind azon különböző tárgyak, mellyeket a' Szótárokban kereshetünk ezen négy fő tárgyak alatt foglaltatnak: *a' nyelvünkbe találtató szavak*, azoknak *grammatikai tulajdonságok*, *értelmöknek tökéletes meghatározása* és azok *nemzésének módja*. — Ezekről fogunk tehát mi is az itt következő négy Szakaszokban külön külön értekezni.

MÁSODIK SZAKASZ

A' szótárakba tartozó egyes szavakról.

Itt mindenekelőtt azon nevezetes kérdés támad, *melly szavakat kell egy tökéletes magyar szótárba iktatnunk?* Ez tulajdon képen a' szótárnak kisebb vagy nagyobb kiterjedésétől függ; itten tehát olly *bizonyos határokat* húzni nem lehet, hogy az ellen többféle kifogások ne tétethetnének, a' dolgot több oldalról tekintvén. Könnyű ugyan elmondani hogy egy tökéletes magyar szótárban *minden*, *akármű nemű magyar szónak* fel kell találatni; de a' lehetetlen részszerént azoknak szerfelett *nagy számok* miatt, részszerént pedig mivel azoknak kikeresése nem *olly könnyű*, mint első tekintetre látszik. De azon kívül hogy ez által a' szótárnak igen nagy kiterjedést adnánk, és magunknak egy soha el nem érhető tzélt szegeznenk ki, ebből az is következne.

hogy munkánkat *sok hiába való helytelenül alkotott és haszontalan szavakkal kellene terhelnünk*. Ezen kérdést az által sém határozhatjuk el, ha magunkat a' *helyesen alkotott szavak* felvételére szorítjuk, mert ugyan is a' közönséges szokásban sok rossz alkotású szavak is elterjedtek, mellyeket értenünk kell. Sinor mértékül épen olly kevésbé fogadhatjuk el az *írásbéli* vagy a' *közönséges szokást*; sok igen jó szavaink a' szokásból kimentek, vagy abban még eléggé nem terjedtek el, mellyeket nyelvünkől kivesszni engedni, vagy kirekeszteni kár volna; másfelől kivált újabb Iróink által számtalan helytelen szavak használtak, mellyeknek felejtékenységbe maradások tsak örvendetes lehet. Ha e' részben munkánkat a' nyelv további miveltesére tzeleányosan alkotni, és annak lehetséges tökéletességét megadni akarjuk úgy az említett tekintetek közül mindegyiket untalan szemünk előtt kell tartanunk, mellyre nézve szükséges lesz a' szavaknak különböző neveit vizsgálat alá venni. —

Hogy azon *szavak*, mellyek *Klaszszisos Iróink által*, azok akár régiebbek legyenek mint: *Pázmán, Lepes, Gyöngyössy, Zrinyi*, 's a' t. akár újabbak mint: *Faludi, Virág, Kissfaludi, Csokonai, Berzsenyi*, 's a' t. *használtattak*, vagy pedig a' mai közönséges szokásban úgy elterjedtek, hogy azokat minden hazánkiai használják, valóban egy tökéletes szótárban valók, kétségbe hozni nem lehet. Ezt javasolja a' több miveltebb Nemzetek szótárjainak példája, a' *Frantzia Akadémiáé* úgy mint a' *Johnsoné*, a' *Cruscáé* úgy mint az *Adelungé*, de ezt tanátsolja a' józanokosság is, ezek nélkül közönséges beszédünket és legjobb Iróinkat voltaképen nem érthetvén meg, a' mi minden nyelvnek tanulásában legfőbb tzelünk. A' *Klaszszisos Irókra* nézve még az is ezekhez járúl, hogy a'

szók egy jó író használása által a nyelvben valamely bizonyos just nyerne. *) Ezen fő törvény olly közönséges hogy attól még a *tökéletesebb szókönyvek* sem tehetnek kifogást, ha tzeljoknak meg akarnak felelni, azok akár az idegen nyelveket a hazafiakkal, akár a honnit az idegenekkel akarják megismértetni. A szótároknak mindazáltal ezek között is meg kell különböztetnie, a helyes alkotásukat a helytelenektől, az újjakat a régiektől, az elavultakat a most is keletiben levőktől, az egészszen elavultakat az új életre hozottaktól, a vidékieket a közönségesen szokásba lévőktől, eggyzersmind, ahol szükséges, megjegyvezvén, hogy mennyibe érdemlik meg a további megtartást, terjesztést és felélesztést.

Az itten értett közönséges szokásnak mindazáltal *szerfelett nagy kiterjedést* adni kár volna, kivált az idegen nyelvekből eredett szavakra nézve. Nyelvünk termékeny mezeje sokáig *parlagon* maradván, nemzetünk pedig részserént honnunknak fekvése, részserént polgári környülállásai által *számosabb idegen nyelvek megtanulására* kényszeritetvén, a közbeszédbe olly számos *idegen szavak* tsúsztak be, hogy ha ezeket mind fel akarnók venni, szinte az egész *Deák* nyelvet minden *Barbarizmussal* eggyütt szótárunkba kellene iktatni, *Adelungnak* nagy *Wörterbuchját* szinte szóról szóra kiirván és a *frantzia Akademia* nagy *Distionaire-jéből* is sokat magunknak tulajdonitván. Az illyen idegen szavakkal, melyek inkább gondolatlanságból és honni nyelvünknek hazánkfiai előtt való esmérletlenségéből jöttek által közönségesebben nyelvünkbe, szótárunkat terhelni kár volna. Az *idegen szavak* közül tehát tsak

*) Verba frequenter jus ab auctoribus sumunt. Quintilianus Inst. Orat. Lib. I. C. 4,

azok találhatnak szótárunkban helyt, mellyek már régtől fogva nyelvünkbe áttűtetvén, abban mély gyökereket vertek, minden közemberektől is használtatnak és nagy részint honni formában is öntettek, mint: *Pintér, templom, apostol, iga, istálló* 's a' t. továbbá azok, mellyekkel (kifejezősökre nem lévén eredeti szavunk és részszerént nem is reménylhetvén azoknak helyes honniakkal való kijelentésöket) *kénytelenek vagyunk elni, ha mindjárt nyelvünk természete szerént nem változtatak volna is el, és idegen hangzások által sülnöket sértenék is*: mint *filozofia, Mathesis, Karakter* 's a' t. Ezek közül mindazáltal az olyanokra nézve mellyek nyelvünk tisztaságát főként megromthatják és megromtják, nem lenne szükségtelen megjegyezni, hogy tsak *kénytelenségből fogadtattak el*, és hogy azokat más helyesebb eredeti kifejezések felvételével nyelvünköl kiirtani kívánatos volna. De úgy okoskodhatna valaki, hogy az általunk ajánlott szótárnak fő kötelessége lévén, a' nyelv fínságainak felfedezése, és így az főként az irásnyelve körül foglalatoskodván, kár volna azt a' közönséges kifejezésekkel vagy legalább az olyakkal, mellyek tsak igen a' közbeszéd tulajdonai, megfertéztetni. De elég legyen erre azt felelnünk, hogy ezek is az egész nyelv tulajdonai közzé tartoznak és a' magok helyén használva a' legjobbak közzé tartozhatnak. *)

Azon tekintetből, hogy a' *tudományos és kézművekbeli mesterszavak*, tsak az egyes tudásokat

*) *Omnia verba exceptis de quibus dixi (sc. parum verecundis) sunt alicubi optima; nam et humilibus interdum et vulgaribus opus est, et quae in cultiore parte videntur sordida, ubi res possit proprie dicentur: Quinctilianus Instit. Orat. L. X. c. 1.*

és mesterembereket illetik, és így a' különös tudományos és kézmivbeli szótárakba valók, nagy számok által pedig igen sok helyet foglalnának el; azokat *D' Alembert* egy tökéletes szótárba csak annyiba itéli *felvehetőeknek*, a' mennyiben közönségebben esméretesek és minden nap előforduló tárgyakat jelentenek. *) Ezen printzipiumot állapította meg a' *Crusca* is szótárjának alkotásában, ezt veszszük észre több más hasonló munkákban is. Én mindazáltal inkább *Leibnitzzel* **) tartok és különösen *honnunk mostani állapotját tekintvén*, azt a' magyar nyelvre nézve épen nem találok tanátsosnak, egyfelől mivel tudományosságunk még nints olly állapotba, hogy egy hamar az egyes tudományokra és kézmivekre nézve különös szókönyvek' megjelenését várhatnók, és így ezen hiánosságot is kénytelenek vagyunk kipótolni, más felől pedig, mivel azok nálunk még nem is olly számosak, hogy általok szótárunkat igen nagyon megterhelnök. Erre nézve tehát az illy *kevésbé esméretes mesterszavak közül is az eredetieket, vagy az ollyan költsönözetteket, mellyek nyelvünk hangejtése szerint elváltoztattak szótárunkba felvehetőeknek tartom.*

A' *tulajdonneveket*, azok akár embereknek, akár Országoknak tartományoknak, városoknak, hegyeknek, vizeknek, helységeknek 's a' t. nevezeteik legyenek, nagyobb részint nem találjuk fel a' szótárakba, és itt mi is követhetjük az idegenek példáját. A' *tulajdon vezeték nevek* tulajdonkép a' nyelvhez nem tartoznak, és a' mennyibe említésre méltók a' *historiai szótároknak* tárgyai. A' *tulajdon*

*) Az eml. hely.

**) Unvergleichliche Gedanken betreffend die Ausübung und Verbesserung der Deutschen Sprache, Annak munkái. Genève 1768. 6. Dar. 2. Rész 6. 1.

kereszt nevek valamivel szorosabban öszsze vagnak a' nyelvel kötve, és azért azokat a' szótárból egészen kirekeszteni nem lehet; hogy mindazáltal azokat a' valóságos szavaktól megkülönböztessük, őket a' mennyibe *eredeti Magyarok*, mint *Geyza*, *Béla*, mellyek már ma újra szokásba kezdenek jönni, vagy *magyar formába öntettek* mint *György*, *László* 's a' t. és közönségesen használtatnak mint : *Sámuel*, *Ádám*, *Éva* 's a' t. egygy különös *Tóldalékban* a' munka végén öszszeszedhetjük mindegyikénél a' *legnevezetesebb kitsinyítések* is említvén. Egy hasonló *második tóldalékban* lehetne a' nevezetesebb *hazai vidékek*, *Városok*, *helységek vizek*, *hegyek* 's a' t. és az olly *idegen tartományok*, *Országok*, *városok* 's a' t. nevezeteit, mellyeknek nyelvünkben különös *eredeti nevek* vagon, felvenni. Ezek tulajdonképen inkább a' *föld-eirási Lexiconokba* tartoznának, mivel mindazáltal azok nélkül a' közbeszédben sem lehetünk el, és különösen a' *hazaiak nemzésének* megvizsgálása, nyelvünk *egész alkotásába*, nagy világot önthet, azokat a' nyelvünk gyarapodását tárgyazo szótárunkban egészen elmellőznünk nem lehet, sőt a' *szónemzés* vóltaképen való kifejtésének tekintéből kénytelenek leszünk, a' hazai helységek vizek és erdők közül némelly *kevésbe* nevezetésekről is említést tenni. —

Az újabb időkben nyelvünkben számtalan *új szavaink* támadtak; az újabb Iróink közül majd egyet sem érthetünk meg, ha ezeknek értelmét nem tudjuk; mellyre nézve szótárunkból egészen nem rekeszthetjük ki azokat, ha azt akarjuk, hogy az feltett tzelünknek megfeleljen. Hogy a' *Klaszszisos íróink által használtakat* minden külömség nélkül fel kell vennünk megjegyzettük; a' felveendőkhöz tartoznak továbbá az ollyanok is, mellyek

több tudóssaink által használtatnak, és mintegy már az *elfogadott szavaink* közzé kezdenek tartozni, azok külömben akár jól, akár rosszúl legyenek alkotva. Ezeket mindazáltal úgy valamint az előbbenieket is szükséges szorosán megvizsgálni, mind alkotásokra, mind pedig jelentésökre nézve, e' szerint azoknak további terjesztésöket vagy *ajánlván*, vagy *kárhoytatván*. A' több nagy sereg új szavaink közül tsak azokat lehet szótárunkba iktatni, mellyek *helyesen vagynak alkotva*, és valamelly *valóságos szükségnek* felelnek meg, azok egygyébaránt akár melly rossz írónknál találtassanak, a' legnagyobb *nyelvrontóinkat* sem vévén' ki; *) a' jó írónk által nem használt, a' közönséges szokásban által menni nem kezdett és helytelenül alkotott szükségtelen új szavainkat *egészszén* kirekesztvén. — Egygyébaránt a' Szótár szerzőinek annak számára magoknak *új szavakat alkotni* közönségesen véve tanátsosnak nem tartom, jázok ez által történet-írói kötelességöket általhágván; a' találkozó szükségre mindazáltal *D' Alembert* állítása szerint a' nyelvtudósokat figyelmetessé tenni kötelesek, némelly egyes esetekben pedig talám javaslásképen egygy vagy más általok alkotott szavakat is felhozhatnának, azokat mindazáltal nem tévén a' *több szavak sorába*, hanem ezeknek magyarázatjában említvén.

Az *elavult és vidéki szavakra* kevés külömbéggel reá illik mind az, a' mit az újonnan alkot-

*) „Selbst diejenigen, die sich etwas zu den Trümmern und Schwärmern geneiget, brauchen gewisse schöne Worte und Reden, die man als die goldenen Gefässe der Aegypter ihnen abnehmen, von der Beschmutzung reinigen und zu den rechten Gebrauch widmen kann.“ *Leibnitz unvergreifliche Gedanken betreffend die Ausübung und Besserung der Deutschen Spr.*

takról mondottunk. A' *Klaszsisos íróink* által használtakat, a' *felelevenítettek* és *terjesztettek* közül azokat, mellyek már valamennyire a' szokásban által kezdettek menni, tartozunk a' szótárban felvenni, azoknak *haszonvehetőségökről* ítéletünket kijelentvén. A' többek közül, a' *helyesen alkottak* és a' felélesztésre vagy terjesztésre méltókon kívül, még *azok is* megkívánják a' beiktatást, mellyek nyelvünknek *belső történeteire* nézve nevezetesek, és egyik vagy másik *keletibe lévő szó alkotásának* megértésére nézve figyelmet érdemlenek vagy *nyelvünk természetének* kifejezésére szolgálhatnak.

Egyébbaránt az itten említett három utolsó nemű szavainkról szükségesképen meg kell jegyeznünk, hogy újak, elavultak vagy vidékiek, hogy az olvasó tudja mihez tartsa magát. —

A' nyelvek grammatikai alkotásának megmagyarázására, a' szavak nemzésének állapos kifejtésére, szükségesképen megkívántatik a' *hajlítás és származtatásbéli ragasztékoknak felvétele* is, ha mindjárt csak egyes betűkből is állának. Ezek nagyobb részint nevezetesebbek nyelvünkre nézve akár melly más szavainknál p. o. mellyik szó érdemesebb a' megismerésére mint a' *k* betű mellyel szoktuk nagy részint alkotni a' többes számot. Ha ezen nevezetes alkotó részeket a' *Crusca*, *frantzia Akadémia* és *Johnson* el is mellőzték és *D' Alembert* *) egy tökéletes szótár tulajdonságainak kifejtésében nem említi, úgy még is *Adelung* szerentsésen használta azokat nagy szótárjának tökéletesítésére. Ennek példáját kell tehát nekünk is követnünk annyival is inkább mivel ez egy *eredeti nyelvet* dolgozott ki, valamint a' miénk, ezekbe pedig a' haj-

*) Az eml. hely.

lítás és származtatásbéli ragasztékok különösen megérdemlik a nyelv vizsgáló figyelmetességét.

Megvizsgálván melly szavakat kell szótárunkba iktatni, már most azt kell meghatározni, *melly formájokban* kell azokat felvenni, a' szavak minden nyelvekben különböző hajlítások szerént sokféle formát vévén fel, ezen változásokat pedig mind, mint egyes szavakat, felhordani nagy számok miatt helytelen, de kölömben is szükségtelen lévén. Az egyes szavakban, figyelmünket főként magára vonja a' *törzsök*, mellyhez ragasztatnak a' különböző hajlításbéli ragasztékok. Legtermészetesebb tehát, hogy szavainkat a' mennyibe lehet *valóságos törzsökeikben* számláljuk fel. Ez mindazáltal nem minden nyelvekben történhetik meg, azoknak nagyobb számában a' valóságos törzsöknek semmi értelme sem lévén; *am-o*, *am-as*, *am-at*, *am-abam*, *am-avi*, *am-atus*, *am-are*, *ich lieb-e*, *du lieb-st*, *er lieb-t*, *ich lieb-te*, *lieb-en* 's a' t. nyilván mutatják, hogy itt *am* és *lieb* a' törzsök de ezeknek a' *Deák* és *Német* nyelvben nintszen valóságos értelmök, nem különös szók és illy formában nem jelenhetnek meg a' szótárookban. Ezen Nemzeteknek tehát e' részben más printzipiumokhoz kell folyamodniok, a' *szók értelmét* vévén fel sinór mértékül, így legjobbnak találták *az igékre* nézve a' *határozatlan módot*, mivel ennek szélesebben kiterjedett értelme, semmi személyre vagy számra nintszen szorítva. Nyelvünknek e' részben a' nyugotti nyelvektől egészen különböző *természete*, és minden szó törzsökeinek kevés kifogással valóságos *értelmök* lévén, mi az idegen nyelveket itten nem követhetjük, és nekünk minden szótárunkba iktandó szavainkat *valóságos törzsökeikbe* kell felszámlálnunk. Mellyre nézve a' Beszédrészeket ezen tekintetből megvizsgálunk nem lesz felesleg való. A' *hajthatatlan beszédrészekről*

Sorok
gyökei
elg...

e' részben kérdés nem támadhat. A' *nevekre* nézve minden kifogás nélkül az *első ejtés* a' törzsök mellyhez járúlnak a' több ejtéseknek jeleik. Tagadni ugyan nem lehet, hogy az igéknek a' magyar nyelvbe a' *jelentő mód jelenvaló idejének egyes harmadik személlye: jár, fut, tsináltat, szabadúl*, a' valóságos törzsök a' mint ezt mér *Molnár Albert* megjegyzette; *) itt mindazáltal találatnak némelly kifogások, mint: *me-gyen, vi-szen, e-szik, i-szik* 's a' t. De valamint ezeket valóságos törzsökeikben mellyek nyelvünkbe semmit sem tesznek fel nem számálhatjuk, épen olly kevésbé elégséges arra; hogy az *igék jelentő módjok jelenvaló idejének egyes harmadik személyekben* való természetes felvételektől akár *reájok*, akár a' *több igékre* nézve eláljunk és a' határozatlan módban való *felhordásokban* a' több nemzeteknek nyelvünk természetével meg nem egyező szokásokat továbbra is kövessük; ide járúlván, hogy ez által szótárunkban minden további szó szaporítás nélkül kijelenthetjük, hogy melly igék kívánják vagy szenvedik meg a' különben olly kétséges *ik* végzetet, melly által nem tsak azoknak hajtogatások módja határoztatik meg, hanem az olvasó a' *miveltető igéknek a' szenvedőtől* való megkülömböztetésökre is figyelmetessé tethetik p. o. *ez veret, amaz veretik.* —

A' felveendő szóknak *rendjére* nézve két út vagon előttünk, vagy tudniillik a' betűknek *közönséges rendjök* szerént rakjuk azokat, semmi egyébbre nem vigyázzván, vagy pedig tsak a' *gyökereket* rendeljük ele'szerént, a' *származékokat mind az illető gyökerek után következtetűén.* Az utolsó által a' szó nemzés egygy tekintettel való áltnézése könnyebbítettik, és az ős törzsökös gyökerek egy-

*) Annak grammatikája 1 Könyv XX fejezet.

szerre szemünk eleibe tétetnek; de a' szók felkérésése nagyon nehezítették, az olvasóban a' szónemzésnek voltaképen való esmeretét tévén fel; mellyre nézve az *első tanátsosabb* lehetne, erre készítettven azon kívül is az újabb idegen Szótároknak megegyező példája.

HARMADIK SZAKASZ

A' szavak Grammatikai természetöknek kifejtéséről, meghatározásáról.

Hogy a' szavakkal helyesen élhessünk, szükséges azoknak *grammatikai tulajdonságaikat* esmernünk. Ezek mindazáltal nagyobb részint némelly *közönségesebb törvényeken* épülvén, mellyeknek kifejtése főként a' Grammatikákat illeti, egyenesen nem tartoznak a' Szótárakba. Mivel mindazáltal e' részben is találatnak némelly olly tárgyak, mellyek a' különböző egyes szavak szerint különböznek és így a' Grammatikában egyenesen nem említethetnek, — az egyes szavaknak illy *különösebb Grammatikai tulajdonságairól* szükségesképen említést kell tennünk. — De meggondolván hogy a' tökéletes szótárnak az egész nyelv belső történeteit magában kell foglalni, és az egész nyelv mostani állapotját előnkbe kell terjeszteni, *d' Alembert* szerint még a' *közönségesebb Grammatikai törvényeket* sem rekeszteni ki; ezeknek előterjesztésére és meghatározására igen könnyű módot nyujtanak eggyfelől a' szótárba felveendő Grammatikai mesterszók, mellyeknél röviden és fontosan meg lehet mind azt mondani, a' mit róllok nyelvünk alkotására nézve szükséges tudnunk, más felől a' már felyebb felvenni javasolt származtatás de főként hajlításbéli ragasztékok, mellyek-

nek tulajdon természetöket vóltakép kifejtvén, észre-
vehetetlenül megesmerkedünk az egész nyelv belső
alkotásával. —

Hogy annak az egyes esetekben mikép kell meg-
történni, a' szótár szerzője vagy szerzői által fel-
veendő grammatikai törvényektől függ, mellyre néz-
ve arról mi itten bővebben nem értekezhetünk, sem
az idő, sem felvett tzelünk nem engedvén meg,
hogy nyelvünk grammatikai tulajdonságait kifej-
tsük; elég legyen közönségesen megjegyezni, hogy
a' szótár alkotói itten sem felejtkezhetnek meg a' *tör-
ténét írók tulajdonságairól*, mellyre nézve az *egye-
nesen elhatározó* vagy *épen parantsoló hangnak*
itt sints helye, a' dolgot röviden és tisztán, a' mint
most vagyon nyelvünkben, a' mint vólt ez e-
lőtt, minden hibáival, hiánosságaival egygyütt elő-
terjesztvén, a' *jobbat javasolni*, a' *rosszszabbat*
kárhóztatni lehet és kell is, a' nélkül mindazáltal
hogy az olvasónak és a' jövendő kornak, melly azt
tisztább, az üdő által élesített szemekkel tekintheti,
helyesebb ítélete megköttessék. —

Hözelebbről illetik jelenvaló tárgyunkat az
*eggyes szavak különösebb grammatikai tulajdon-
ságainak* meghatározása. Itt mindjárt és mindenek
felett azt kell megmondanunk, hogy az előttünk lé-
vő szó a' *Beszédnek* különböző *részei közül mel-
lyikéhez* tartozik, hogy tudniillik *név*, még pedig
magánértő vagy *mássalértő*; *ige*, még pedig *mivelő*,
közép, *szenyvedő*, *gyakorló*, *kezdő* vagy *mivelte-
tő* ige, és így tovább a' beszédnek minden részein
keresztül. Ettől függ annak hajlítása, használása,
értelme és egész természete; ez olly elkerülhetle-
nül szükséges, hogy azt még minden meglehets
szókönyvtől is méltán megkivánjuk és megkivánhatjuk.

A' *szónak hajlítása* az, a' mit ez után tudni ü-
gyekszünk, a' mennyiben tudniillik az a' *Beszédnek*

hajlítható részei közé tartozik. — Igaz ugyan hogy a' magyar nyelvben, a' *hajlításnak olly közönséges törvényei* vagynak, hogy azokat eggyeser a' magok helyén kifejtven úgy látszik első tekintetre, mintha nem volna szükség róllok az eggyes szavaknál is említést tennünk. Ebbe tulajdonképen *az ejtegetés, a' hajtogatás tsak eggy*, ha tudniliik a' szenyvedő formát, melly a' mai közönségesebb szokás szerint a' több *ik*-ben végződő igék hajtogatására is használtatik, nem akarjuk külön venni. De ezen eggy ejtegetésnek, hajtogatásnak formája a' *törzsök hangzatja*, vagy az abban uralkodó magánhangzók természete szerint *elváltozik*: erre nézve vagynak ugyan némelly törvényeink, de azok a' dolgot nem minden eggyes esetekre meritik ki; továbbá *eggy némelly ejtéseink, eggynémelly hajtogatásbéli ideinkre* nézve, több más *kétségek* is támadnak; vagynak továbbá nyelvünkben eggy némelly *rendetlen hajlítású szavaink* is, jöllehet ezek koránt sem olly számosak mint a' többekbe. — Hogy ezekre eggy tökéletes szótár minket figyelmetessé tegyen és minteggy megtanítson, valóban méltán megkivántatik. Nem lesz tehát itten felesleg való azt megvizsgálunk, hogy itt mellyik mód által érhetjük el tzelunkat legkönnyebben.

A' *nevek ejtegetésében* az *első ejtés* maga a' törzsök, és így ez meglévén határozva, a' *második* pedig a' szavakhoz mindég ugyan azon eggyféleképen járulván, az *eggyes számban*, tsupán a' *harmadik* és *negyedik* vonják figyelmetességünket magokra; a' *többes szám* sokkal törvényesebb alkotású és itt tsak egyedül az *első ejtésre* nézve veszünk észre valamelly bizonytalanságot, mellyet kimerítő közönségesebb törvények alá vonni nem lehet. A' mi illeti az *eggyes harmadik ejtést* itt tsak az úgy nevezett éles hangokra nézve támadhat valamelly

kétség, nem tudván meghatározni, hogy azokhoz a' nek vagy nak végzet járúl p. o. *héj-nak*, *éj-nak*, *hid-nak*, *frigy-nek*. Ha tehát nem is akarjuk minden szóról meghatározni; hogy *a*-val, vagy *e*-vel alkotja é harmadik ejtését, a' mi talám még sem volna egészszen feleslegvaló, úgy még is az *illy esetekbe* azt különösen említeni szükségesképen kell, itt tsupán a' szokás lévén útmutatónk. A' *negyedik ejtést* kénytelenek leszünk többször felhozni. E' gyakran *minden magánhangzó nélkül* járúlván a' szókhoz mint: *kés-t*, *sas-t*, *fürés-zt*, néha *akár magánhangzóval*, *akár a' nélkül* mint: *tál-t*, *tál-at*, *kötél-t*, *kötél-et*; a' *vastag hangú* szókra nézve néha *o*-val, néha *a*-val mint: *hab-ot*, *kaláts-ot*, *láb-at*, *ház-at*; a' *vékony hangú* szavakra nézve, hol *e*-vel hol *ö*-vel mint: *kenyer-et*, *köd-öt*, *könyv-et*; gyakran megváltozik a' törzsök is még pedig vagy *kimarad az utolsó mássalhangzó előtt való magánhangzó*, *äkör*, *ökr-öt*, *átok*, *átk-at*, *hatalom*; *hatalm-at*; vagy ha hosszú volt megrövidül, mint: *kenyér*, *kenyer-et*, *kötél*, *kötél-et*, vagy pedig a' törzsökben lappangó *lehelet* tétetik *mozgásban* mint: *Lo-v-at*, *ha-v-at*; néha a' magánhangzón végződő törzsök *utolsó betűje* egyesül a' negyedik ejtésével 's meghosszszabbodik mint: *péld-á-t*, *fal-ú-t* 's a' t. Ezen különböző alkotásokra nézve, mellyeket bizonyos szabások szerént meghatározni nem lehet, a' negyedik ejtést, mindegyik névnél tanátsos volna különösen megjegyezni. A' *többes szám első ejtése* nagyobb részint az egyes szám negyedik ejtése szerént alkotatik; a' hol tehát ez megtörténik, azt felhozni nem kell; ellemben ott, a' hol ezen törvénytől eltávozik, annak említését, nem egy könnyen kerülhetjük el, mint: *Ködmön-t*, *ködmönök*, *ösztön-t*, *ösztön-ök*, *földi t*, *földi-ek* 's a' t.

Szinte hasonlókat jegyezhetünk meg az *igékről* is, jöllehet azoknak hajtogatások az egészségvet véve igen törvényes, azért még is némelly időknek formálásában az olly bizonytalan, hogy semmi egészeszen kimerítő törvényeket nem lehet adni. A' *törzsökön* kívül, mellyről már felyebb emlékeztünk, főként a' *jelentő mód jelenvaló idejének első személye*, az *elmúlt időnek harmadik és néha első személyei*, végre pedig a' *határozatlan mód* látszanak e' részben figyelmünket magokra vonni. A' *jelentő mód jelenvaló idejének első személye ok, om, vagy ek, em*, végzettel alkattatik, *járok, szeretek, iszom, eszem*; igaz ugyan hogy ez a' szó hangzatjától függ; az éles magánhangzóval alkotott igék mindazáltal hol az egyiket hol a' másikat veszik fel mint: *sir-ok, nyír-ek* 's a' t. az ilyenekre nézve tehát ezen személyről émlítést kell tennünk; a' több igéknél nem sokat árt ugyan ha el is marad, de az én ítéletem szerént a' szó klaszsisának meghatározására talám nem volna felesleg való, azt minden igénél megemliteni, a' mellyeknél tudniillik a' több felhozandó hajtogatásai által ez nem határozatit meg. Nagyobb vigyázatot kíván, az *elmúlt idő harmadik személye*, ennek tulajdonképen *tt* a' jele, melly *gyakran minden magánhangzó* nélkül járúl a' törzsök-höz p. o. *ir-tt, fél-tt*, vagy *fél-t, ir-t* a' magyar nyelv a' sok mássalhangzók egymás után rakásától irtózván; néha pedig valamelly magánhangzóval a' *vastag hangú* szavakra nézve ugyan mindég *o*-val a' *vékonyokra* pedig hol *e*-vel, hol *ö*-vel mint: p. o. *álmod-ott, szeret-ett, főz-ött*. Hogy tehát e' részben minden szóra nézve bizonyosok legyünk, a' múlt idő harmadik személyének jelét, minden igénél meg kell emliteni. Ugyan ezen idő *első személyére* nézve pedig ez tsak ott volna szükséges, hol az a' *harmadiknak alkotásától*, mellyhez szokott

az közönségesen alkalmaztatni, *eltávozik* mint: *adtam*, *ad-ott am* helyet. A' *határozatlan módot* a' mi illeti, mivel ennek *ni* jele gyakran *pusztán* ragasztatik a' törzsökhöz mint: *ad-ni*, *süt-ni*, *vet-ni*, gyakran pedig egy *magánhangzót* kíván, még pedig a' szavak hangzása szerint hol egy *a-t* hol egy *e-t*; mint: *tart-a-ni*, *félt-e-ni*, *áld-a-ni*, 's a' t. ezt hasonlóképen minden igénél emliteni talám nem volna felesleg való.

A' Beszéd részeinek *több hajlításai* egyfelől nem olly nevezetesek mint a' most említettek, és az illető hajlításbéli ragasztékok felszámolásának alkalmazosságával vólta képen kifejtethetnek némelly közönségesebb törvények által, mint a' *mássalértő nevek hasonlító gráditsának* alkotása; más felől pedig az egyes hajlított szavak különös helyet is kívánnak szótárunkba, mint némelly *névmássainknak a' külömböző személyek szerint való hajlítása*; a' több nyelveknek nagy részében a' *mássalértőknek* olly nevezetes *Nem szerint való hajlításokra* mi tekintetet nem vehetvén, minthogy nyelvünkben a' valóságos Nemnek majd semmi *nyoma* sem taláztatik.

A' mi illeti az egészszen *rendetlen hajlítású* szavakat a' hova tartoznak p. o. az *ejtegetésre* nézve a' személyes név mások *én, te, ő*, a' *hajtogatásra* nézve a' bővült törzsökü igék *eszik, iszik, megyen* 's a' t. ezekről meg lehet jegyezni, hogy az olvasót azoknak *minden rendetlenségeire* figyelmetessé kell tennünk, hogy azokat szükséges hajlításaikban helyesen használni megtanúlja.

A' szavak hajlítása után azoknak *összszeszerkeztetésök* illet minket legközelebről. Itt is valamint a' hajlításban vagynak némelly *közönségesebb törvények*, mellyeket minden egyes szónál emliteni nem lehet de nem is szükséges, ezeknek kifejtésére a' szótárookban felvenni javasolt közönségesebb

szikelyek könnyü és szép alkalmatosságot nyujtván. Sok szavakra nézve mindazáltal találatnak némelly oly *észrevételek* e' részben is, mellyek tsupán őket illetik, és a' *közönségesebb szabásokban nem fordulhatnak elő*: p. o. hogy a' *melly* tsupán lelketlen tárgyra, a' *ki* pedig kikötőleg személyekre vitethetik; ilyenek továbbá az igékre nézve annak említése, hogy azok az öszszeszerkeztetésben, nyelvünk természete szerént a' tárgyat, melly *utoljáróval* vagy mitsoda *ejtésben* ohajtják magok mellé így elmondhatom: *valamiből élni, valamitől ir. tódzni, valamiről neveztetni* 's a' t. de nem mondhatom, a' *jövedelmétől él* mint a' Német *er lebt von seinen Einkünften, az atyát féli* er fürchtet seinen Vater, *mesterségétől neveztetik*, er wird von seinem Handwerk genannt 's a' t. Ezeket és több ilyeneket kénytelenek vagyunk, az eggyes szavaknál említeni, ha szótárunknak a' szükséges tökéletességet meg akarjuk adni, ez mindazáltal igen gyakran eggy két helyesen választott *példák* által sokkal tisztábban meghatározathatik mint különösen kijelentett törvényekben, mellyek megértésére példákra tsak ugyan szükségünk lenne,

Hogy a' nyelv és az eggyes szavak grammatikai tulajdonságának kifejtésében az akár azoknak hajlítását akár öszszeszerkeztetését tárgyazza, és akár közönségesebb törvényekben, akár pedig az eggyes szavaknál fejtsék ki, a' nyelvnek *ebbéli régiségeire* mindég tekintetet kell vennünk, nyilván kitetszik eggy tökéletes szótárnak általunk felállított fő tulajdonságából, hogy tudniillik az nyelvünk egész történetét foglalja magában. Ez által a' mostani nyelvheli szokásainknak, nem tsak valóságos természetök, hanem eggyeszer'smind azoknak helyes vagy helytelen vóltok is tökéletesebben meghatározhatatik. Itt mindazáltal eggy böltselkedő történet-írónak leg-

főbb tulajdonságát, hogy a' régibb időknek kevésbé nevezetes eseteit, mellyeknek a' jövődre kevés vagy semmi befolyások sem vólt, tsak melleleg említse, és annak előterjesztésével sok időt ne vesztessen el, a' szótárok szerzőinek eléggé ajánlani nem lehet.

A' szavak *Orthographiája* vagy helyes írása hasonlóképen a' nevezetesebb grammatikai tulajdonságok közzé tartozik, mellyre nézve tehát valamelly bizonyos szabásokat kell megállapítanunk. Ezeknek minden egyes esetekre való alkalmaztatások ezen értekezésnek határain kívül esik, elég legyen itt közönségesen megjegyeznünk hogy ott, a' hol a' *szónemzés nyilván* beszél, a' közönséges szokásra tekintetet venni nem lehet; e' szerént jobb *veres* (véres) mint *vörös*, *ügy-el*, mint *igyel* 's a' t. az ilyen esetekben mindazáltal, kivált ha a' szónak nemzése egyszerre el nem található, nem lenne felesleg való, a' *megfogadott helyes írásról számot* adni. Midőn az *etymologia kétséges vagy bizonytalan*, akkor a' közönségesebb szokást kell tekintenünk és követnünk mellyre nézve, jobb *édes* mint *ides*, *kell* mint *köll*. Ha a' közönséges szokást meghatározni nem lehet és az is nagyon *kétséges*, akkorá mind-egyik orthographiának említését tanátsolnam p. o. *esmér* vagy *ösmér*, és Erdélyben *ismér* is, mellyik jobb? mellyik közönségesebb? — A' helyesen választott helyes írás által, mellyet természetesen nem tsak a' felvett egyes szavakban, hanem az egész előadásban is meg kell fogadni, az eddig tétovázó Orthographiánkba is nagyobb határozottságot lehetne hozni. *Tsétsi Jánosnak* derék ebbéli észrevételei, mellynek köszönhetjük helyes írásunk valamennyire lett meghatározását, valóban olly foganatosok nem lettek vólna, ha azokat *Pariz Pápay* szókönyve eleibe fel nem veszi és abban meg nem fogadja.

D' Alembert *) egy tökéletes szótártól a' szavak kimondásának és poetai mértéköknek meghatározását is óhajtja. A' betűk száma mellyekkel a' különböző önmiveltebb Nemz etek élnek, nem felel meg a' nyelvekben elő forduló különböző hangoknak, mellyekre nézve a' különböző nemzetek az egymástól elfogadott betűket különböző hangoknak kijelentésére kezdték használni, azokat gyakran különbözőképen össze is kötvén vagy egyes jelek által megkülönböztetvén. Ebből természetesen következik, hogy ugyan azon betűkkel leirt hangot *eggyik nemzet* máskép olvassa mint a' *másik*, ez megint máskép mint a' *harmadik*; nem lehet tehát tagadni, hogy nagyon kívánatos volna, a' *szók kimondásának tökéletes meghatározása*. De ez épen azért, mivel a' betűknek nintsen valamelly bizonyos egészen meghatározott hangzatjok, — *meghatározott filozofiai szabások szerint nem történhetik meg*, hanem kénytelenek vagyunk hazai szavaink hangzatját, *más nemzetek helyes írása* szerint körül írni. Melly nem tsak képtelenség a' hazafiaknak szánt szótárban, hanem közönségesen véve nem is mindég lehetséges, hogy fejezhetjük ki p. o. a' *gy, ly, ny, ty* által kijelentett hangjainkat németül? mellyik nemzet helyesírása szerint irhatjuk le a' *hosszú és rövid magánhangzóink* kimondása között való szép különbséget 's a' t? Szavaink kimondásának meghatározását tehát a' tzelba vett szótárunkban *elmellőzhetjük* annyival is inkább, mivel ez igen tsekély változással a' betűk legközönségesben más nyelvekben is észrevehető hangzásával megegyez, különben is igen tsekély számú szabásokon épül: mellyeket a' munka bevezetésében vagy az egyes *betűknél*, hol azoknak a' *régibb időkben*

*) A' fely. eml. hely.

szokásban vólt jeleiket is előadhatjuk, egy két szóval említeni lehet.

Az egyes szótagok *költői mértékeknek* meghatározása, úgy látszik szükségesebb, és ezt minden más nyelvekre nézve javasolnám, a' Magyarban mindazáltal ez olly egyszerű és közönséges törvényeken épül, hogy azt mindenütt kijelenteni szükségtelennek látom, és tsak a' *kevés kétséges* esetekbe lehetne e' részben kifogást tsinálni, jóllehet itten is tsak inkább az *accentusok* helyes felrakásától függ az egész dolog mellyre, hogy vigyázzunk, már maga a' helyes írás is parantsolja.

A' mit eddig mondánk a' nyelv grammatikájáról, és az egyes szavak grammatikai tulajdonságairól a' szótárba iktatván, abban egy *szép tökéletes Grammatika* fog találatni, még pedig egy olly tökéletes, és az egyes szavakra olly különösen alkalmaztatott, hogy annak helyét minden ügyezetünk mellett is, egy tsupán a' *nyelv grammatikáját* tárgyazó könyv sem pótolhatja ki, következőleg szótárunk által e' részben is nyelvünkre nézve egy nagy hézag töltetik be, a' mit nyelvünket esmerő tudóssaink már régtől fogva ohajtva várnak.

NEGYEDIK SZAKASZ

A' szavak értelmének meghatározásáról.

Hogy valamelly szóval helyesen tudjunk élni, szükségesképen tudnunk kell, hogy *valóságosan mit teszen*, esmernünk kell annak *jelentését, valóságos erejét*. Méltán meg kívánhatjuk tehát egy tökéletes szótártól, hogy ebben minket utasítson. — Az egyik *nyelvben lévő szók* értelmökre nézve nem felelnek meg egészszen, a' hasonló más *nyelvben lévő*

lévő szavaknak, a' mint erről kiki meggyőződhetik, ha valamit egy nyelvből a' másikba által fordítani próbál. *) Innen tehát nyilván kitetszik, hogy a' kifejezések valóságos kényesebb értelmőknek meghatározására épen nem elég a' hasonló jelentésű idegen szónak előszámlálása, ezek az előttök lévő képzetet csak *némelly részben*, és itt sem a' szükséges határozottsággal fejezvé ki. Ezen tekintetből mindazáltal *honnai szavainknak idegen kifejezések által való magyarázatját szótárunkból egészszen kirekeszteni nem akarom*, sőt inkább meggondolván hogy az illy idegen szavak, a' honniak azonkívül is olly nehezen körülírható értelmőknek volta képen való magyarázatjára sokat *szolgálhatnak*, ezen tekintetből pedig minden lehetséges módokhoz folyamodnunk szabad; továbbá hogy ez által a' készitendő szótárunknak idegenek által leendő használatát is *könnyebbüeni* fogjuk, e' részben a' *Crusca* példáját *) hazánkfiainak ajánlani bátorkodom; és kedves honnomnak mostani állapotját jól megvizsgálván, minden szónak legalább a' *Deák* és *Német* hasonló értelmű szavak által leendő kijelentését, a' mennyiben tudniillik ezen nyelvekben kívánságunknak egészszen megfelelő szavakat találnánk, tanácsosnak és sok esetben szükségesnek itélem.

*) Nun glaube ich zwar nicht, dass eine Sprache in der Welt sey, die anderer Sprachen Worte jedesmahl mit gleichem Nachdruck und auch mit einem Worte geben könne. Leibnitz eml. hely.

**) A' *Crusca* minden szónál felhozza az annak megfelelő *Deák* és *Görög* kifejezést, és előbeszédében tett kinyilatkoztatása szerint, csak ott tessen kifogást, a' hol ezen nyelvek minden kintseit felhánnyván *semmi kifejezést* sem talált, az külömben akár *tiszta* legyen, akár a' *Barbarismusok* közzé tartozzék.

De a' helyes értelemnek meghatározására, a' mint most mondok, az idegen szavak által való magyarázat még nem elég. Eggy hazafiaink számára, nyelvünk tökéletesebb esméretére készülendő szótártól többet várunk, azt ohajtjuk a' mit e' részben a' *frantzia Accademia*, a' *Crusca*, *Johnson* és *Adelung* tettek, a' kifejezéseket honni nyelvöken magyarázván, hogy azokkal hazafiaik közül azok is, kik az idegen nyelvekkel esméretlenek, helyesen élni megtanuljanak, és azoknak mikori használása körül semmi kétség ne támadhasson.

A' szó képzetének e' szerént való meghatározásában a' *filozofiához* kell folyamodnunk, azt az abban adott törvények szerént körülírván, definiálván, azt mondja *d' Alembert*. *) Ez sok részben igaz, és közönségesen véve mi is elfogadhatjuk, De minden *mesterségünk* mellett is számos olly képzetekre fogunk találni, mellyeket körülírunk nem lehet, és azoknak pompás körülírásával magunkat csak *nevetségessé* tennök; továbbá a' definitiók csak igen ritkán olly *kimerítő*k, hogy azok által a' képzet vóltaképen meghatározatnék; haljuk erről mindazáltal a' *német földnek* legnagyobb nyelv tudóssát, ki a' dolgot próbálván, tapasztalásból beszél. „Igen nehéz“ így szól *Adelung* „és némelly esetekben épen lehetetlen, a' szónak képzetét úgy meghatározni, hogy az mindég és minden hasonlóktól megkülömböztessék. Azon szavak, mellyek a' Filozofia nagy körében előfordúlnak, — a' Filozofusok által körülíratnak, és azt lehetne mondani, elégségesen körülíratnak; de én ezen Definitiók között csak keveset találtam reám nézve haszonvehetőnek, mivel azt minden Filozofus a' magasythemája szerént alkotta, és olly zavarosan fejezte

*) Az eml. helyly.

„ki, hogy a' *magyarázás* homályosabb a' *magyarázott szónál*. A' kifejezéseknek képzetét és értelmét az *Etymologyiából* és *nyelvszokásból* kell kifejtteni röviden 's minden ember értelméhez alkalmaztatva. Igen számos esetekben tsupán a' jó szerentsétől függ azon szempontnak eltalálása, mellyből egy szónak, vagy kitételnek képzete leg helyesebben 's legérthetőbben fejtethetik ki.“ *) Illy nehéznek festi *Adelung* a' szók értelmének kifejtését, illy közönséges kifejezésekben terjeszti elő azon *printzipiumokat*, mellyeket e' részben munkájának kidolgozásában követett. *D' Alambert* is általláta ezt és a' dolgot bővebben meghatározni ügyekezvén, a' szavakat két különböző nemekre osztotta, olyanokra tudniillik, mellyeket lehet és kell definiálni és olyakra, mellyeket lehetetlen és neveltséges volna körül írni. **) De mind az a' mit ő a' *filozofiai gyökér képzetekről* (*racines philosophiques*, így nevezi ő az utolsó nemű szavakat) hosszasan mond, olly homályos, ollytétovázó, hogy a' szerént munkálkodni nem lehet; azon felyül pedig azon *helytelen állításán* építi egész okoskodását, hogy minden szavakat megmagyarázván egyiket mindég a' másik által írják körül, ennek meghatározására megint amazt használván. Mellyre nézve az egész szótár egy *Circulus vitiosus*-ból állana. ha némelly képzeteket nem állapítunk meg, mellyeket, azoknak esméretét az olvasóknál feltéven, és így egészszen magyarázat nélkül hagyván, a' többeknek körülírására használunk. Megfelejtkezett ugyan is az említett *tudós frantzia* arról, hogy az illy szótárookban *hazafiakhoz* szóllunk, kik következképen a' *nyelvet tudják* és így nállok majd

*) Szótárjának Bevezetése.

**) Az eml. hely.

minden szónak valamennyire való értését feltehetjük és fel is kell tennünk, a' Szótár szerzőinek tehát nem az a' kötelességök, hogy minden szónak értelmét a' filozofia szoros szabásai szerint határozzák meg, hanem hogy az *okoskodva olvasót* a' szavak értelmének *fájnabb különbségére* figyelmetessé tegyék; ez pedig gyakran megtörténhetik egy megkülönböztető *tulajdonságnak említése*, egy jól eltalált *vonásnak kijelentése* által, melly a' *Crusca* szerzőinek állítása szerint tsupa *magyarázatnak, kijelentésnek* neveztetetik, de a' szó való, *ságos értelmét* többnyire *egészszen kifejezi*, *)

Az olly szavaknál mellyeknek a' nyelvszokás *többféle értelmet* adott, mindenek felett annak valóságos és *tulajdonkepen való értelmét* kell meghatározni, körülírni, mellyből annak több különböző értelmeit ki lehet fejteni, az emberek általe' részben követni szokott törvényeket, elméneknek az ilyenekben észrevehető munkálkodásait szoroson nyomozván. A' hol mindazáltal az illy *értelem változtatás* olly számos, a' nyelvünkből kivesszett grádi-tsokon ment keresztül, hogy azokat a' legnagyobb ugrások nélkül nem pótolhatjuk ki, és így a' szónak különböző értelmei egy mástól olly annyira elütnek, hogy az által a' szónak mintegy egész természete megváltozik, tanátságosabb a' szót különböző értelme szerint egészszen *különböző szavaknak* tekintetni, és azoknak ezek szerint szótárunkban különös tikkelyeket szentelni, a' *Crusca* ebbéli példáját követvén p. o. *szeg*; ige, secat, *megszegi a' szavát*: *szeg*, ige (limbo circumdat) *keszkenyöt szeg-*

*) Che anzi si puo appellare dichiarazione, o spiegazione, ma che maggiormente ci da contezza del valore di quella cotale voce. A' *Crusca* Szótárjának Bevezetése.

ni; szeg, magánértő, *clavis*, *szeget szeggel ütnek*; *szeg*, tsak ugyan magánértő, *angulus*, *esméri házájának minden szegejüket*. Egyébbaránt még az olly esetekben is, a' hol az illy értelem elváltoztatás nem olly nagy, hogy azért különös tzikkelyekben előadni szükséges lenne, nem árt a' különböző értelmeket számok szerént megkülömböztetni p. o. *ásó* 1-ször tulajdonképen *határozó, valaki vagy valami, a' ki vagy a' mi ás*; 2-szor *magánértő azon szerszám, mellyel ásni szoktunk*. Minden nyelvben vagynak olly egyes szavak mellyek értelmeket tsak egyes *összszeköttetésekben* változtatják el p. o. *véres veritékével*, az az kemény munkájával *keresi kenyerét*, az az élelmét; az illy *képes előadásokat* mind előszámlálni nem lehet, a' *nevezetesebbekről* és a' közönségesebben elterjedettekről mindazáltal említést tenni a' szótárok kötelességei hözzé tartozik, valamint a' *közmondásoknak* és *példa Beszédeknek* a' magok helyén való említése is, ezekben az egész mondásnak más értelem adódik p. o. *végin tsattan az ostor*, az az a' dolgot a' vége határozza meg.

Ha a' nyelvünkben találkozó úgy nevezett *Synonimákat* szorgalmasan megvizsgáljuk, valóban azt fogjuk találni, hogy azok mind vagy legalább nagyobb részint nem *egészszzen eggy értelműek*. Jóllehet az azok között találtató külömböséget, az *etymologia* szoros törvényei szerént, kifejtteni nem mindég tudjuk, úgy még is azt fogjuk tapasztalni, hogy a' *nyelvszokás* azoknak használásokat nem enged meg minden esetekbe egyaránt p. o. inkább mondjuk *megvonták a' kortsmába*, mint *meghuzták*; többet haljuk *meghuzta a' haját*, mint *megvonta*, jóllehet igen számos esetekben egyaránt használhatjuk a' *von* és *húz* igéket. Az illy *eggy* - vagy is inkább *hasonló értelmű szavak* valóságos jelen-

téseiknek meghatározását tehát méltán tehetjük egy tökéletes szótárnak legfőbb kötelességei közé. Valamint lehetetlen a' szavak valóságos értelmének meghatározására bizonyos szabásokat adni, épen úgy lehetetlen az egy értelmű szavak között észrevehető sokszor igen kényes *külömbőség kifejtésére nézve közönséges törvényeket* megállapítani. A' szótár szerzőinek *filozofiai gondolkozások módja, a' megkülömböztető jeleknek* egyszerűre való *megragadásában* megkivántató gyakoroltságok fogja az illy Synonimák megkülömböztetésében való nagyobb, vagy kisebb szerentséjüket meghatározni.

Az egyes szavak valóságos értelmöknek meghatározásában azok akár egy vagy több értelemmel birjanak, akár magánosan álljanak vagy Synonimák legyenek a' *helyesen választott példák* igen gyakran sokkal nagyobb világot nyujtanak, mint akár-melly filozofiai Definitio', akár-melly elmés magyarázat. A' *szükséges helyen* tehát az illy példákkal való élést szótárunk szerzőinek eléggé nem javasolhatjuk, annyival is inkább, mivel ezek a' mi *legjobb íróinkból* vétetvén, a' mit különösen óhajtunk, azok által minden állításaik *nagyobb erőt*, valamelly *szentséget* nyernek. A' szavak értelmének illy példák által való felvilágosítását minden nyelvtudósok olly szükségesnek vélték, hogy azokat minden eddig esméretes szótárookban, sőt még valamennyire *tökéletesebb szókönyvekben* is feltaláljuk.

A' szók jelentésének meghatározásához tartozik annak említése is, hogy az egyes szavak különösen az *előadásnak* mellyik nemében szoktak használtatni, a' mennyibe tudniillik a' nyelv szokás e' részben valamelly bizonyos törvényt állapított volna meg. Találatnak ugyan is minden nyelvbe olyan *egyes szavak*, mellyeknek használása csak a' *költésben* engedtetetik meg, mások mellyekkel a' *köz-*

beszédén, a' tréfás előadáson 's a' t. kívül nem élhetünk, ide tartoznak továbbá a' tudományos és kézmivesi mesterszavak is. Hogy az ilyenekre bennünket egy tökéletes szótárnak figyelmetessé kell tenni, senki kétségbe nem hozhatja, meggondolván, hogy ezen környülállásoknak tudása nélkül az egy-egy kifejezésekkel helyesen élni, soha meg nem tanulhatunk.

ÖTÖDIK SZAKASZ

A' Szónemzésről.

„Valamint az álmoknak magyarázatját, úgy a szavaknak eredetét *mindenki a' maga jó szánta szerint alkalmaztatja*“, így szól *Sz. Agoston.* *) *Sok igazság fekszik ezen szavakban. A' Gyökérhangok minden nyelvben igen kevés számúak lévén, természetesen számos és gyakran a' legkülömbözőbb értelmű szavaknak kellett ugyan azon egy Gyökérből eredni. Ide járúl hogy mintegy az emberi természetben látszik gyökereztetni, a' nemzetek között olly nagyon elterjedett azon szokás, hogy a' kimondásban gyakran egyik betűt a' másikkal, egyik hangot hol ezzel hol amazzal feltserélik. Ez az utolsó olly meszsze megyen és olly bizonytalan szabásokon épül, hogy ezen változtatásokat segítségül vévén, majd *nints egy olly szó is, mellyet ne lehetne akármelley más idegen hangzattól származtatni, ha ez attól olly meszsze is állana mint a' föld az égtől.* Mi tsuda tehát, hogy a' vigyázatlan*

*) Ut somnorum interpretatio ita verborum origo pro cujuscunq; ingenio praedicatur.

nyelvtudósok a' szók nemzésének magyarázatjában a' legnagyobb képtelenségekre vetemedtek. Ki eggyezhet meg Varróval midön *Rus*, *Pater*, *Miser*, *Ornatus*, *Seculum* eredetét *Rursus*, *patetacio*, *Minus*, *Orenatus*, *senex* kifejezésekben keresi. Nem kell e' nevetnünk midän a' Német *Fehde* a' Deák *vae tibi*-ből, a' *Metze Amazonas*-ból a' *Base* a' Görög *βασις*-ből a' frantzia *Bigot* a' német *Bey Gott*-ból, a' *crie* a' német *Krieg*-ből szármoztatnak. A' mi nyelvtudósaink e' részben semmivel sem vigyázóbbak; valyon mivel jobb ezeknél a' *Gellei kapa-hoztája*, mellyből eredett a' *Káposzta*? mivel jobbak számos újabb nyelvtudósainknak majd megfoghatatlan származtatásai, mellyeket itten említeni a' hely szüke nem engedi? —

Ezen tekintetből állott el *Adelung szótárjának későbbi kiadásában* sok részben az etymologyiától, mellyet az *elsőben*, a' mint maga megvalja, igen is nagy betségben tartott vólt. Mind e' mellett is az etymologyiát, mint tsupa hiába való *enyelgést* egész, szen megvetni épen olly nagy hiba vólna. Ez által nyelvünk belső történeteiben eggy új igen *szép világot* gynjthatunk; a' *szavak nemzésének* megvisgálása azoknak valóságos értelmét nyilván megmutathatja, az azokkal való helyesebb élésre vezérelhet bennünket. Valyon a' nyelvünkben találtató kifejezések eredetének megvisgálása nélkül, lehetne e' az *új szavak alkotására valamelly bizonyos szabásokat megállapítanunk*? Nagyok és kétségben nem hozhatók a' helyes etymologyiának hasznai, kellemetes és gyönyörűséggel telyes annak üzése; mi lehet szebb, gyönyörködtetőbb, mint az emberi elme *legelső munkásságának* megvisgálása, mi lehet nagyobb, búzditóbb mint az eggyes *szavak*, a' *nyelv* (melly minden tudományunknak talpköve) *alkotó részei, eredetének* megvisgálása. Itt mindaz-

által a' *tsalatkozó hiedelmesség*, és a' mindent elfojtó *kétségeskedés* között való *keskeny középútat* eltalálni nagyon nehéz. Hogy magunkat tehát különben ditséretes tűzünktől igen meszsze elragadtatni ne engedjük, *szíveljük jól meg Adelungnak arany szabását: tudatlanságunknak megvallása sehol sem megengedhetőbb, sehol sem inkább kötelességünk mint az etymologyiában *)*.

Hogy a' szónemzésnek nyelvünk természetére alkalmaztatott törvényeit kifejtsem, úgy gondolom senki is töllem kívánni nem fogja; ez nem lehet egy *kevés hólnapok* lefolyta *alatt* készült irásnak tárgya, annyival kevésbé pedig *ennek*, melly *több más hasonló nevezetességű tárgyakat* foglal magában. Megelégszünk tehát itten egy némelly közönségebb észrevételek említésével, mellyek szótárunknak ebbéli alkotását különösebben illetik.

A' nyelvünkben találtató számtalan szavaknak nagy serege *két nagy klaszsisokra osztathatik*; — az egyiket a' *Gyökereknek*, vagy az olly szavaknak, mellyek más szavakból nem erednek, a' másikat pedig a' *származékoknak* és *összszetetteknek*, mellyek amazokból alkotatnak, szánván. —

A' *Gyökerek* megént kétfélék lehetnek: vagy *eredetiek* vagy pedig *más nyelvekből költsönöztek*. *Eredeti gyökereknek* nevezzük azon magokba véve kevés számú, más nyelvekből nemköltsönözött szavainkat, mellyek semmi más honni szóból nem erednek és a' mellyek teszik nyelvünknek valóságos alapját, a' több eredeti szavaink azokból alkotatván. Hogy ezeknek *eredetéről majd semmit sem mondhatunk*, minden által láthatja meggondolván, hogy az, az ősz régiség setétségei között eltűnik; csak azon eredeti gyökereink tehetnek itten némü

*) Annak Mitridateszsze. Berlin 1806. 1-ső köt. 521. l.

némü kifogást, mellyek valamely *természeti hang követése* által jöttek nyelvünkbe, mint *röf-ög, zuhan, mor-og* 's a' t. Az olyanokat mellyek talám valamely *más* akármi távol lévő *nyelvben feltaláltatnának*, a' mi igen könnyen megtörténhetik, azért mindjárt *idegeneknek* mondani hiba volna. Hogy ezt tehessük a' költsönözésnek valamennyire nyomába kell akadnunk. Az illy idegen szózatokról mindazáltal *említést tehetünk*, az efféle összehasonlítások a' nyelvek közönséges történeteire nézve nevezetesek lévén. Ide tartoznak itéletem szerint minden a' *Fennekkel* közös szavaink, a' Zsidó nyelvben találtatók közül pedig azok, mellyek valamely későbbi az *Arabsok* és *Persák* által történt költsönözésnek nem tulajdoníthatnak. Az említett nyelvek a' miénkel egyy eredetűek lévén, azokat az egyyk nemzet úgy tulajdonának tarthatja mint a' másik. Egyébbaránt az illy eredeti gyökereket, azok különben akár melly neműek legyenek is, valamely *különös jellel*, egyy elejökbe tett *tsilaggal* megkülömböztetni talám nem volna szükségtelen, hogy az *olvasó hazafi*, nyelvének állapot szavait mindjárt megismerhesse.

A' szótárra nézve nevezetesebbek az *idegen nyelvekből* vett *gyökök*. Ezekre nézve jó lesz előre megjegyezni, hogy itt mind azon idegen szavakat gyököknek vesszük, mellyek *nyelvünk természete szerint nem alkotott szavak*, azok azon nyelvbe, mellyekből költsönöztettek akár gyökök, akár származékok és öszszetettek legyenek, a' más nyelvekben rajtok történt változások minket kevésé vagy épen semmit sem illetvén. Az illy idegen reánk nézve gyöker szavak között szótárunkra nézve szorgosan meg kell különböztetni azokat, mellyeket *eleink Ázsiából hoztak* magokkal, azoktól, mellyek *Európában tsúsztak* nyelvünkbe. Az el-

söbbekre a' költsönözés megmutatása igen nehéz, azt pedig meghatározni sok esetekben épen lehetetlen, hogy ezen szavak, mellyek közzé tartoznak, a' Persákkal, Tatárokkal, Mogolokkal, és nagy részint a' Törökökkel is közös szavaink, — az említetett nyelvekből jöttek e által a' miénkbe, vagy a' miénkben tsúsztak e amazokba? Ezekre nézve tehát, a' mennyiben az említett nyelvek természetéből egyenesen megmutatni nem lehet, hogy az illy szavak inkább azoknak tulajdonaik, mint nekünk, és a' mennyibe ez eránt a' legkisebb kétség is támadhatna, minden tévelyedésnek elkerülésére tanácsosabbnak tartom, hogy azok tsak pusztán tétessenek a' honni szavak mellé, az olvasó ítéletére bizván, hogy mellyik nyelvnek akarja a' költsönözést inkább tulajdonítani.

Az olly nyelvünkben találtató idegen szavakra nézve, mellyek az itt körülöttünk és részszerént velünk lakozó Nemzetek nyelveikkel (a' hová tartoznak főként a' Német és Tót) vagy pedig az eleink által mostani lakhelyünkbe megtanúlt Deákkal közösök, a' valóságos költsönözés, még pedig a' részünkről történt költsönözés nagyobb részint nyilván megbizonyíttathatik, a' hol pedig ez olly nyilván nem történhetne meg, azt szinte egész bizonyossággal feltehetjük; a' hihetőségnek minden törvényei szerént, a' miveletlenebb nemzet folyamodván a' pallérozottabbhoz, és ezen szavak nagyobb részint olly képzetek megnevezésére is szolgálván, mellyek esméretét a' vadászat, marhatartás, és főként a' hadakozásban gyönyörködő eleinknél Ázsiában nem tehetünk fel. Tsak az ollyan kevés számú hasonló kifejezéseinkre nézve tehetünk itten kifogást, mellyekről akár nyelvünk természetéből, akár a' dolog minémiségéből és történeteiből megmutathatjuk hogy azok a' magyarból mennek által a' több nyelvekbe, mint

huszár, hat-ár, kotsi 's a' t. Az *olly idegen szavak* szonemzésének megvizsgálása, mellyek nem *gyöke-reikbe*, hanem mint idegen származékok vagy öszsze-tételek jöttek nyelvünkbe p. o. *Universitas, filozofia* a' Magyar nyelv tudóst nem illetik ugyan és kimért határunkon kívül esik, általa nyelvünk bővebb es-mértetését nem mozdítván elő; mivel még is ez által az *idegen szó értelme*, helyesebben meghatároztatik, és az idővel az illy idegen szózatoknak egy *honnő alkotás* által leendő *kitételére* szolgálhat, azt szó-tárunkból egészszen kirekeszteni tanátsosnak nem tartom. — Az idegen szavak nem mindég egyenesen azon *nyelv által* jöttek nyelvünkbe, mellyeknek azok *tulajdonai*, hanem egy *harmadiknak* közben ja-rulásával, ilyenek azon számos Görög eredetű sza-vak, mellyek nyelvünkbe találatnak; ilyen *kereszt* a' tót *Krestből*, ilyen *piatz* az olasz *piazzából*, és ez által a' német *Platzból 's a' t.* Az idegen szavak hasonló vándorlásait, minden tévelyedésnek elke-rülésére, említeni, talám szükségtelen nem lenne.

A' mi illeti a' *származékokat* és *öszszetett sza-vakat*; azok akár eredeti akár költsönözött - Gyö-kerekből, vagy törzsök származékokból alkottak lé-gyen, a' *törzsökökön* kívül a' *származtatásbeli ra-gasztékokat* is említenünk kell, hogy így a' szó-nak egész alkotását az olvasó szeme eleibe tegyük. Az olly esetekbe mindazáltal, a' hol akár a' szár-maztatás, akár az öszszetétel olly *nyilvánóságos*, hogy azt Minden első tekintetre megtalálhatja p. o. *napvilág, könyves*, 's a' t. azt a' munka minden tonskúlása nélkül az olvasóra bízhatjuk.

HATODIK SZAKASZ.

A' Szótárban meghívántató rövidségéről.

Egy tökéletes szótárba illy *sok* és *külömböző* tárgyak felvételét javasolván, természetesen attól lehet félni, hogy az igen *nagy kiterjedése* miatt a' *használásban alkalmatlan*, a' kinyomtatásra igen *költséges*, a' kevésbe tehetős hazafiak megszerzésére igen *drága* lesz; és így tzeljének, nyelvünk helyesebb esmérete terjesztésének nem fog megfelelni. Ha valami tökéletest akarunk írni, a' dolgot minden oldalról meg kell tekintenünk, ez pedig egy olly szélesen kiterjedett mezőn, millyen egy nyelvnek esmérete, sok fáradságot, és *sok szót*, e' pedig nagy helyet kíván. Innen természetesen következik, hogy egy *két kis kötetetskében* egy tökéletes szótárt össze nem szoríthatunk; bizonyítják ezt a' *Cruscának* hat kettedrét, a' *frantzia Akadémiának* 2 előbb ugyan ketted- későbbre mindazaltalnegyed-rét, hasonlóképen *Johnsonnak* is 2 kettedrét, *Adelungnak* 4 negyed-rét, és végre *Lindének* 6 kettedrét, vastag darabokban irt szótárjaik. De ha mindjárt annak nagy kiterjedését nem is kerülhetjük el, azért még is a' fennt említett tekintetekből a' mennyire lehet a' szótárunkat rövidíteni kötelesek vagyunk.

Ezen rövidítés *káromféle* képen történhetik meg 1-ször ha *előadásunkat olly röviden* szerkezt-tjük, a' mint tsak lehet 2-szor Ha a' *már mondottakat újra elő nem terjesztjük* 3-szor Ha a' *többször előforduló szavakat rövidítve nyomtatjuk.*

Az *előadásunk rövidségéről* tsak igen keveset mondhatunk. Valóban nem hosszú az, a' miből *semmit sem lehet elvenni* az értelem megtsonkítása nélkül. Ezt tehát fő törvényül megállapíthatjuk, de

annak megítélését, az egyes esetekben, hogy mi maradhat el, és mi szükséges, a' szótárunk szerzőire kell bízunk. Sok helyet megkémélhetünk mindazáltal, ha a' következőkre vigyázunk:

1-ször Ha az olly *kepzeteket*, mellyeket helyesen definiálni nem lehet, *hosszas körülírásokkal meghatározni nem ügyekszünk*. Ez valamint sok esetekben nevetséges lehet, épen úgy többnyire szükségtelen is. *A' tudományos és kézmives mesterszavakról* számos esetekben elég a' tudományt, azon mesterséget említeni mellyben előfordúlnak, legfeljebb legkitetszőbb tulajdonságokról, vagy legközségesebb hasznokról egy két szót mondván. Az ilyenek bővebb meghatározása ugyan is különösebben a' *tudományos és kézmives szokönyveket* illeti, hol azokat a' melléjek ragasztott rajzolatokkal könnyebben meg lehet magyarázni, mellyeknek egy tsupán a' nyelvet illető szótárban helyt nem adhatunk.

2-szor Ha a' *szavak grammatikai tulajdonságai*, vagy (pedig különböző *értelmök* bővebb kifejtésökre felhozandó *példák* közül, azokat akár magunk alkotjuk, akár pedig valamely Hlaszszisis íróból költsönözzük, mindég a' *legrövidebbet* választjuk, és munkánkat *szükségtelen példakkal* nem terheljük.

3-szor Ha *hosszas grammatikai* vagy *etymologia vetekedésekbe ne ereszkedünk* és az ilyenektől magunkat a' mennyire lehet óvjuk.

4-szer Ha az egyes szavak esmértetésére szükséges *tárgyaknak*, akár melly határozandó *rendjéhez* magunkat igen *szorosán* nem kötjük, hanem azokat, valamint azt az egyes esetekben való *összefolyások* kívánja, egymásból fejtjük ki, így a' rövidség mellett előadásunknak folyóságát, ékességét is előmozdítván.

A' szótárba az egyes szavaknak tulajdonságait vizsgálván, természetesen ezek között olyanokra is fogunk találni, mellyek a' szavaknak *eggy egész nagy Klaszsisával*, vagy legalább *több eggyes szavakkal* közösök. Ha ezeket minden eggyes szónál elakarjuk számlálni; szótárunknak végehoszsa nem lesz, mellyre nézve *közönségesebb észre vételeinket* a' magok helyen felhozván, bizzuk az eggyes eseteknél az olvasókra, hogy azokat, a' mennyibe szükségök volna reájok a' magok helyén felkeressék. A' mi pedig illeti az *olly tulajdonságokat*, mellyek tsak *némelly szavakkal* közösök, azokat elég lesz az *eggyik* vagy *másik* szónál említeni, a' többeknél az olvasót ezekre útasítván. — A' már eggyeszer megmondott dolognak hijába való *ismételésének elkerülése* közzé tartozik az is hogy midön valamelly szónak hajtogatását akarjuk meghatározni a' már eggyeszer kitett *törzsököt* elhagyván tsupán az *hajlításbéli ragasztékot*, mellyek ahoz járúlnak tegyük ki, p. o. ezen massalértőnél *vizi* 3 ejt. *nek* 4 ejt. *t* több. szám. *ek*.

Azt mondottuk felyebb, hogy a' szótár rövidítésére tartozik az is, hogy az igen gyakran elő forduló szavakat *rövidítve* nyomtassuk: erre minden eddig kijött *szókönyveink* is vigyáztak némü nemüképen, ezt találjuk minden külföldi *szótárookban*, sőt minden *munkákban* hol ugyan azon eggy kifejezés igen gyakran jön elő. Az itt megfogadandó szabások tehát közönségesen esméretesebbek, hogy sem azokat itten bővebben kifejtenuk szükséges volna; annyival is inkább, mivel azok nagy részint attól fognak függeni, hogy az ilyen *megrövidítendő szavakban*, a' hová tartoznak nagy részint a' *Grammatikai Mester szavak*, *eredeteiket* akarunk használni, vagy pedig még tovább is *idegenekkel* fogunk élni. Az elsőbkek által nyelvünk tisztasága és belső bősége nyer, az utolsobbak által az ideig óráig tartó értelmesség, és

a' rövidítések meghatározása könnyebbitetik, a' több nemzetek által az ilyen esetekben gyakorlott *összehuzások* elfogadtathatván. Ha az *elsőbbek* találnának nagyobb pártfogást a' rövidítést úgy kellene alkalmaztatni, hogy az olvasó a' hibázó betűket *könnyen kipótolhassa*, és hogy az ekép megrövidített szó, egymás *hasonló* képen *összeshúzottal külső formájára nézve megne egyvezzék* p. o. *mn ertő, mlértő* vagy *mniő, mltő, maganertő, mássalértő* helyett 's a' t. Minden esetre pedig nem volna talám szügség-telen, a' munka eleibe egy lajstromot nyomtatni; mellyben az illy rövidítések megmagyaráztatnak. —

MÁSODIK RÉSZ.

Mi módon lehet egy tökéletes Magyar szótárt legjobban és legkönnyebben alkotni.

ELSŐ SZAKASZ.

*Minden tökéletes munka időt kíván, annyi-
val inkább egy szótár.*

E' kép által futottuk volna egy tökéletes szótárban megkivántató tárgyaknak velejét, egyszersmind nagyából meghatározván, melly szabások szerint kell annak alkotva lenni, hogy tzeljának megfeleljen. A' különösebb szabásokba belé ereszkedni nem akartam részről, mivel ez által a' nyelvek, 's különösen a' Magyar nyelv *belső alkotását* mélyebben megvizsgálni kénytelenítvén, tárgyamtól igen meszsze eltávoztam volna, részről pedig, mivel az illy különösebb szabások az egyes esetek szerint változnak, és így szinte kimeríthetetlenek, de külömben is a' közönségesebb törvényekből nagyobb részt igen könnyen megérthetők, ezeket az egyes esetekre alkalmaztatván.

Az eddig mondottakból is mindazáltal eléggé kitetszik, hogy abban olly külömböző tárgyakat kell

felvenni, olly sok vizsgálódásokat kell tenni, olly sok különböző tekinteteket kell untalan szemünk előtt tartani, hogy az tökéletes nem lehet, ha annak elkészítésére hosszabb időt nem szánunk. „Hány akadályokkal kell küszködnünk, hogy egy valamennyire tökéletes szótárt szerkeztessünk össze“, így szól *egy tudósok eggyezete*, melly azt próbálta *) „hogy egy nyelvnek alkotó részeit, a' szókat, „szóllásokat, a' különböző mesterség és tudománybéli kifejezéseket kikeressük, jelentésök szeréntelrendeljük, értelmöket szorosán meghatározzuk, a' „*Synonimákat* megkülömböztessük, és azoknak „külömböző egymásra hatásokat, grammatikai tulajdonságokat kifejtsük. — Melly nagy mező ez, „melly eggyyszerre magában foglalja a' *természetnek*, és az *egész erköltsi világnak minden tárgyait!* „Hogy vessük azokat elménkbe! Hogy „mutathatjuk meg mindenikének a' helyet, mellyet „nekie a' mi képzeateink és Beszédünk összekötéseiben el kell foglalnia.“ Már pedig mi nem elégedhetünk meg egy *valamennyire* tökéletes szótárral, nekünk egy egészszen tökéletesre vagy szükségünk, egy felől mivel nyelvünk most vagy egy *nagy forrásban*, mellyből való szerentsés kigázolását semmi sem eszközölheti olly bizonyosan, mint egy jól kidolgozott szótár, másfelől pedig mivel tudományosságunknak mostani ugyan serdülő, de még az egész haza közönséges részvételével épen nem ditsekedhető állapotja szerént nem reménylhetjük, hogy a' kinyomtatandó szótárunkban ejtett hibákat, egy *második kidolgozásban*, egy *későbbi kiadásban*, egy hamar meg-

*) Nouveau Dictionnaire complet à l' usage des allemands et des françois. Stuttgart et Tubingue 1818. az előszót.

jobbithassuk; még pedig annyival kevésbé mivel egy olyan nagy kiterjedésű szótár, a' millyenről én álmodozni bátorzkodtam, a' maga természete szerint, nem foroghat minden hazafinak kezei között. Azon szótárnak tehát, mellynek kidolgozását óhajtom, mindjárt eleintén, a' mennyire az emberek határozottsága szerint lehetséges, a' legnagyobb tökéletességgel kell birni, több évekre kell szólni és a' maradék által netalámtán kidolgozható még *tökéletesebb szótárra* nézve *talpkövéül* kell szolgálni. —

Ezen tekintetből úgy gondolom senki sem fog engem kárhóztatni, hogy azon *planum*, mellyet én itten egy tökéletes szótárnak legbizonyosabb és könnyebb kidolgozására, az ezen munkát megítélő tudós *Küldöttségnek* és az által talám az *egész hazának* javasolni bátorodom hosszszasabb időt, *több esztendőket* fog kívánni.

A' Magyar nyelvet és annak mostani állapotját tekintvén, valóban azon szótár lesz *legtökéletesebb*, mellyben az *eddig e' részben honni tudóssaink* által *tett minden fáradozások* használtattak, a' mennyibe a' dolog természete megengedi a' *külföldnek ebbeli szüleményei* segítségül vétettek, mellyben továbbá a' *nemzet tudományosságának mostani egész tehetsége* munkásságba tétetett, és végre mind ezen *fáradozások* nem tsak egy nagy tökéletes egészben összeforrasztattak, hanem minden betűszott hibának elkerülésére egy *felsőbb vizgálatnak* alája vették. Ezek azon tekintetek mellyekre épitem ezen értekezésem jelenvaló részét; ezeket kell tehát nékem már most bővebben kifejtenem.

MÁSODIK SZAKASZ

Az eddig hazánkfiái és a' mennyibe a' dolog természete megengedi az idegenek által is tett fáradozásoknak használásáról.

Ha akármiről is állapason akarunk írni, szükségesképen megkivántatik, hogy mind azt, a' mit ezen tárgyról *mások már mondtak*, a' mennyibe tudniillik az emberi gyarlóság és az időkönyülállások megengedik, *kikeressük, megfontoljuk*, és a' mennyibe érdemesnek találnók *hasznunkra is fordítsuk*. Ha munkánkba olvasóink még azt sem találják fel, a' mit valamelly szorgalmatossággal egygyébbütt magok is magtálálhattak volna, az valóban kívánságoknak nem felelhet meg, tökéletességéről nem ditsértethetik.

Ezen közönséges minden munkára eggyaránt illo állításunkat *szótárunkra* alkalmaztatván, itten legelőször is azon kérdés támad, hogy tzelba vett munkánkra nézve mennyibe használhatjuk az eddig *dolgozott szókönyveket*? Hogy ezen nevezetes kérdésre, a' mennyiben lehet, állaposan megfelelhessünk szükségesképen meg kell különböztetnünk a' *nyomtatásban kijötteket* azoktól, mellyek még a' *napfényt nem látták* meg. —

A' mi illeti a' *nyomtatásban megjelent szókönyveket*, mellyeket felyebb eggyenként felszámáltunk, ezek egészszen más *tzelra* törekednek, mint a' mellyet mi jelenvaló értekezésünkben eggy tökéletes szótárra nézve kiszégeztünk; mi azokat tehát meghatározott munkálkodásunkban *talpkövu*l nem használhatjuk; de azokat vehetjük *sinórmértékü*l szokásban lévő szavaink felvételében, hogy szótárunkból legalább azon szavak ne maradjanak ki, mellyek ezekben foglaltatnak; továbbá valamennyire

folyamodhatunk hozzájuk az azokban foglaltatő szavak értelmének meghatározásában is, a' mennyibe tudniillik azokban az idegen szavak által kijelentett és kijelentethetett. — Azon *szókönyvek és tároknak* mellyek egy némelly tudóssaink által ugyan kidolgoztattak, de különböző környülállások miatt *nyomtatásban nem jöhettek ki*, és a' mellyek közül azokat, mellyekről tudományom vólt, felyebb hasonlóképen említettem, tzelunkra mennyibe lehetséges haszonvehetőségökről semmi *bizonyost* sem mondhatok, azokat nem esmérvén. Annyit mindazáltal *gyanítani* lehet, hogy ezen tudós férjfiak legalább részről, az itt felvett tzelra munkálkodván, írásaikban sok olly tárgyakat foglaltak, mellyek által egy tökéletes szótár kidolgozását *könnyebbíthetjük*. Ezen tekintetből tehát ezen kéziratoknak, azokat sem rekesztvén ki, mellyeket én (azokról semmit nem tudván) nem említhettem, *szorgos felkeresését*, megszerzését a' kidolgozandó szótár Szerzőinek fő kötelességül tennem.

Ezeket előre botsájtván, már most megvizsgálhatjuk, hogy mennyibe használhatjuk az eddig tett *eggyes fáradozásokat*, a' tzelba vett munkába felveendő *eggyes tárgyakra* nézve. —

A' most közönségesebben *keletibe lévő szavaknak* öszszeszedésére, azok akár régiiek, akár elavultak, akár újak akár pedig vidékiek legyenek, az említett szókönyveinken kívül használnunk lehet és kell, a' *legjobb újabb íróinkat*, azok külömben akár melly tárgyról is irtanak légyen; belölök szorgosan mind azon szavakat kijegyezvén, mellyekj említett szókönyveinkben nem találtatnának. A' mi illeti különösen a' szótárban felveendő helyesebben alkotott *új szavainkat*, mellyek még nem fogadtattak el; ezekre nézve nem vethetjük meg a' kevesebbé nevezetes, sőt még a' legtsekélyebb íróinkat is, ezekből

is e' részben mind azt kiszedegetvén, a' mi jó és hasznos. Az *elavult* és a' további felélesztésre érdemes, vagy valamelly grammatikai tekintetből nevezetes szavakat, legbizonyosabban kikereshetnők a' *legrégibb könyveinkből* és *írásbeli maradványainkból*; mivel mindazáltal ez sok tekintetben igen *terhes* munka volna, és szótárunk kidolgozását nagyon késleltethetné, segítségül vehetjük azon *tudóssaink munkáit* kik e' részben többet fáradoztak, az ilyen szavainkat részszerént régi *írásainkból* és *könyveinkből*, részszerént a' helyes *etymologyia* törvényeinek, és a' rokonos nyelveknek segítségével kikeresvén. Ezen tekintetből megbetsülhetetlen kintseket foglalnak magokban a' mi fáradhatatlan *Révainknak* nyomtatásban kijött munkái, még többeket találhatnánk pedig, annak *kéziratban* maradt *jegyzései* között. Ezeknek mostani birtokossa, hazafiségának és a' tudományok szeretetének oly sok bizonyosságait adta, hogy tölle egész bizodalommal megvárhatjuk azoknak az említett tzelra *szíves közlését*. Számos betses jegyzések találatnak e' részben *Sándor Istvánnak Sokféléjében* és több más nyelvtudóssainknak írásaikban. Az Országnak különböző részeiben szokásban lévő *vidéki szavak* öszszeresésében, mind eddig még igen keveset fáradoztak tudóssaink. Az *eggyes újabb* iróink ezek közül némellyeket már kezdetek ugyan terjeszteni, és nyelvtudóssainknak munkáiban melleleg ezek közül többek említetnek ugyan, a' honnan ezeket csak nagy *bajjal* lehet öszszeszedetnünk; de valóságos *idiotikonaink*, mellyek a' tzelba vett tökéletes szótár kidolgozását nagyon könnyebbítenék, még nintsenek. Azon eggynehány *Székely* szavak és szóllások, mellyeket *Gyarmathi Sámuel* az 1816-dik esztendőben kijött *szótárja* végén közlött, és több más hasonló imitt amott előforduló *Gyűjtemények* ezen

nevezetet nem érdemlik meg. Nagyon lehet tehát sajhállani, hogy egy buzgó hazánkfának a' múlt esztendőben *tudományos Gyűjteményünkbe* kitett *jutalom kérdése*, felelet nélkül maradott; ez a' *Palótzokat*, kik között nyelvünkre nézve a' legnevezetesebb *dialekt* uralkodik, ezen tekintetből is illetvén. —

Az *eggyes szavak Grammatikai tulajdonságainak* meghatározására nézve, igen nagy segítségünkül szolgálhatnak, a' *Klaszszisos íróinkon* kívül a' *legjobb Grammatikusaink*, mint *Sylvester, Gellei Katona, Molnár, Pereszlényi*, a' nagy *Debretzeni Grammatika, Szent Páli, Gyarmathi* de főként és mindenek felett *Révai*; továbbá *Verségi, Márton, Kassai's* a' t. kiknek felszámolásával az olvasót terbelni nem akarom. Ezekben majd mind feltaláljuk, azt is a' mire nyelvünk *régibb grammatikai oktatására* nézve legnagyobb szükségünk vagyón. —

Szavaink értelmének meghatározásában vezérül szolgálhatnak valamennyire az eddig használt *Szókönyveink*, sokat segíthetnek *jelesebb íróinknak* nyomtatásban kijött munkáik, és némelly *nyelvtanító könyveink*, mellyekben több szavainknak értelmeik példaképen megmagyaráztatnak, de főként és mindenek felett az *idegen nyelvek számára írt* és felyebb említett *nagy szótárok* mellyekhez számos egyes esetekben folyamodhatunk a' végett, hogy mikép lehet az előforduló képzeteket legjobban, legrövidebben, leghelyesebben körülírni. Ha az abban találtató magyarázat kívánságainknak nem is felelne meg; ha a' nyelvünkben találtató szó, értelmére nézve az idegennel egészszen nem is egyezne meg; még is valóban nagy könnyebbségünkre fog szolgálni az, hogy vagynak előttünk több magyarázatok, mellyeket megjavíthatjuk, és a' szük-

ség szerént az előttünk lévő képzetre alkalmaztat-
hatjuk. A' nyelvünkben találkozó *eggy* vagy *hason-*
ló értelmű szavaink felkeresésére segédül vehetjük
az ősz *Szabó Dávidnak kisdéd szótárját*; a' képes
értelemben vett szavainkra nézve szép gyűjtemény-
re találunk ugyan azon tudósunk *Magyarság virá-*
giban; a' példa *beszédeink* és *közmondásaink* ösz-
sze gyűjtésében végre használhatjuk *Benitzkynek*,
Szirmaynak és a' nem régibe megholt *Dugonits-*
nak munkáit.

Semmi tekintetben sem vehetjük az eddig tett
fáradásoknak nagyobb hasznát, mint a' *szavak*
nemzésének meghatározásában. E' részben tudóssa-
ink már is annyit fáradoztak, hogy itt a' *helyesnek*,
jónak és *hasznosnak* kiválasztása majd nem *egye-*
dül való, de azért nem kevésbe terhes kötelessé-
günk lesz. Mennyi betses megjegyzések találtak
az eredeti szavak származására nézve *Révainak*,
Sándor Istvánnak, *Beregszászinak* és másoknak
munkáiban? Melly tudósan fejtette ki *Jankovich*
Miklós ötven nevezetes szavaink eredetét? Nyel-
vünknek a' *Zsidóval* és több más *keleti nyelvek-*
kel, a' *Persával*, a' *Törökkel*, *Tatárral*, *Mogol-*
lal továbbá a' *Fenn* és *Lapp* nyelvekkel közös szá-
vait, melly nagy szorgalommal szedegették özsze
Beregszászi, *Molnár*, *Sajnovits*, *Gyarmathi*, *Ré-*
vai és mások? Itten valóban a' tárgy már szinte
egészszén ki vagyon merítve. Az *Europában költsé-*
nözött szavainkra nézve, szép gyűjteményekre ta-
lálunk a' *Beregszászi*, *Gyarmathi* munkáiban, nem
külömben a' *Debretzeni nagy Grammatikában*, 's
a' t. A' mi itten mindazáltal még hibázna, igen
könnyen kipótoltathatik; a' *Tót*, *Német* és *Deák*
nyelvek, mellyek mostani lakhelyünkben főként szol-
gáltak nyelvünk bővítésére, hazánkban sokkal es-
méretesebbek lévén, hogy sem az azokkal hason-

Io szavaink hazánkfiainak figyelmöket mindjárt magokra ne vonják. Végre a' nyelvünkben találtató *idegen szavaknak* mellyek hozzánk tsak *származékaikba* jöttek által, felsőbb és a' tulajdon nyelvek természetete szerént való *gyökereiknek*, és így távolabb *eredetöknek* kikeresésében, a' mennyibe arra szótárunkban ki akarunk terjeszkedni, segítségül vehetjük, az ilyen *nyelvekről szólló* számosabb *szótárokat*; a' hol ezek valamelly szóról halgatnak, nem fog kissebbségünkre szolgálni, ha mi is halgatunk.

Illy sok már kész segedelmeink lévén egy tökéletes szótár készítésére, valóban egész bizodalommal el merem mondani, hogy ha azokat mind vagy legalább nagy részint, helyesen és annak rendi szerént fogjuk használni, már ezek által szótárunknak egy *bámulandó tökéletességet* fogunk adhatni. Ez pedig még sokkal nagyobb lesz ha a' találtató hézagoknak kipótolására, a' Nemzetünknek *egész mostani tudományos erejét* mozgásba hozzuk.

HARMADIK SZAKASZ

A' Szótárunk alkotásában minden most élő hazánkfiainak részvételéről.

A' hazánkban találkozó minden tudósoknak, és számos nem tudósoknak szótárunk alkotásában való részvételüket nem tsak azért óhajtom, hogy az eddig tett fáradozások által hagyott *hézagokat* kipótolni ügyekezzenek, hanem nagy részint azért is, hogy készitendő szótárunk *szerkeztetőinek*, mellyekről alább fogok említést tenni, az eddig tett *mun-*

kálkodások öszszeszedegetésében is segítségül legyenek. Az előbbeni Szakaszban említett és szükségesképen használandó segítségek szerentsés használása olly *sok időt* és fáradságot kíván, hogy azt *eggy egyes embernek*, vagy *eggy kevés tudósokból* álló *eggyezetnek* nyakába rázni nem lehet; ide járúl hogy még az imitt amott előforduló *hiánosságoknak* kipótolása is nem kevés bajjal lesz öszszekötvé. — De feltéven hogy a' nagy *nemzeti műnek* elkészítésére *eggyes tudóssaink*, vagy azoknak kissebb *eggyezete* elégséges is volna, úgy még is bizonyos az, hogy minden *munka*, melly *sok eggyes és különös*, minteggy elszakadozott darabokból áll, és így a' *külömböző kezek* által való kidolgozást valamennyire megszenvedi, sokaknak részvétele által tökéletességében nyer, legalább hamarabb végre hajtathatik. Hogy pedig a' *szótárak* épen *azon munkák* közzé tartoznak, mellyekben az egésznek megtsonkulása nélkül többen is munkálkodhatnak bizonyították a' *Crusca*, nem különben a' *Frantzia*, *Spanyol*, és *Muszka tudós társaságok*. Ezen tekintetekből tehát, úgy gondolom, senki sem fog engem hibáztatni, ha nyelvünk számára kidolgozandó szótárunk készítésében *minden tudóssaink*nak részvételét óhajtom, annyival is inkább mivel tudományosságunknak mostani állapotja épen nem nyujt arra reménységet, hogy valamelly *eggyes tudósunk*, egész életét *eggy illy munkának* szentelvén, sok fáradságainak jutalmát megnyerhesse; *tudós társaságunk* pedig nintsen mellytől *eggy illy munkát* kívánhatnánk.

Inkább lehetne azon felakadni, hogy nem elégedvén meg a' most élő tudóssaink munkás részvételével, abban minden *eggyes hazafinak* munkásságát óhajtom, a' mennyibe tudniillik erre kedve volna. De ha meggondoljuk, hogy szótárunkban szá-

mos olly *tárgyak* is fordulnak elő, mellyek semmi különös tudományt nem kívánnak mint p. o. a' *különböző vidéki szók és szóllások közlése, a' közmondások, példa beszédek felkeresése, a' különböző kézművekben előforduló mesterszavak és kifejezések összeszedetegetése* 's a' t. könnyen által láthatjuk, hogy számos hazánkfiat, kik külföldben a' tudományokkal nem bajoskodnak, e' részben igen szépen és könnyen elősegíthetik tzelba vett munkánkat.

Mi módon eshetik meg a' *hazafiaknak* azok akár tudósok, akár nem tudósok legyenek, ezen javasolt *részvételek*, azt lesz már most szükséges itten meghatározoznunk. Hogy azokat, kiknek erre kedvök nem volna *kényszerítünk* nem lehet kétségbe hozni senki sem fogja, mind az tehát, a' mire törekednünk kell, abban áll, hogy azoknak, kik szótárunk készítését fáradságaikkal elősegíteni akarják, erre alkalmatosságot nyujtsunk a' többeket pedig a' mennyire lehet buzdítsuk. Erre a' *legelső lépés* a' volna, hogy a' szótárban felveendő tárgyaknak szorgos felszámllálása, a' kidolgozásban óhajtott észrevételeknek bizonyos és meghatározott szabások alá hozása és közönségessé tétele mellett, minden hazafiak *közönségesen meghívatnának*, ezen valóságos nemzeti mivünkben való részvételre, a' hely meghatároztatván, a' honnan vehetnék a' ne tálamtánszükséges további utasítást, a' meg nem értett pontoknak bővebb felvilágosítását, és a' hová idővel beküldhetnék elkészített munkáikat; egygyébbaránt pedig mindenkinek szabad akaratjára bízván, hogy melly részbe és mennyibe kívánja a' munkát elősegíteni. —

Valamint mindazáltal az illy közönséges meghívásoknak, a' mindennapi tapasztalás szerént, igen nagy sikerek nem szokott lenni, úgy én is azt tsak

mint *mellesleg való módot*, főként a' nemzetünk elrejtett tudományos tehetségeinek felélesztésére, használására javaslom. — Mert ugyan is nemzetünknek *nevezetesebb, hiresebb tudóssait* mind azokat kik eddig is *nyelvünk belső alkotásának és természetének felfedezésében* munkálkodtak, mind pedig azokat, kik hazánkat akármelly tárgyról készült *de-rék munkáikkal* megajándékozván, *nyelvünknek állapos esmerettségéről* bizonyosságot tettek, ezen közös vállal viselendő teher valamely részben való hordozására *különösen és egyenként meg kellene hívunk*; ezen meghívásból még azokat sem rekesztvén ki, kik talám munkáik által nem hiresedtek el, *de tehetségeikről, ügyekezeteikről, és honni nyelvünk előmozdításában való részvételeikről* esméretesek. Ez az *út, ez a' mód* minden olyan tudományos munkálkodásokban, mellyek több *tudósok segítsége* nélkül nem történhetnek meg; ezt követték, ezt használták *minden nemzetek*, midőn olly munkákba fogtak, mellyeknek végre hajtására az *egygyes tudósok* nem voltak elégségesek; ezen épül a' *tudós társaságok* képzete, azokakár a' tudományosságna egész körére, akár annak tsak némelly részeire terjeszkedjenek ki; és ez által kell nekünk is kipótolni az ilyen társaság *hiánosságát*. Könnyen megeshetik ugyan, hogy a' közös munkálkodásra megkért tudóssaink közül többen különböző hörnyülállások által *a' részvételben akadályoztatnak*, mások pedig tsak *kis részben ajánlhatják fáradságokat*. De egész bizodalommal lehet reményleni, hogy többen találkoznak olyanok is, kik a' munka *nevezetességét* tekintvén, minden töllök kitelhető segítségöket sajnálni nem fogják. Ezeknek *számok* tudva lévén, közöttök, valamint azok között is kik az első közönségesebb meghívásra a' *különösebb részvételre* válalkoztak, a' szótárra nézve

megkivántató munkálkodásokat, akár a' szavak különböző nemeit, akár pedig az azokról mondandó tárgyakat vévén fel sinórmértékül, fel lehetne *osztani*, az ő saját kívánságokra és választásokra mindég különös tekintetet vévén. Melly felosztás szerint, a' több tudósoknak, kik illy különösebben munkálkodni nem akarnának, egyes időről időre beküldendő munkáik, részszerént ezeknek segítségére, részszerént a' munka tökéletesebbitésére szolgálnának, és ezen tekintetből *felesleg valók* soha sem lennének.

A' mi illeti az olly egyes *tárgyakat*, mellyek a' szótár kidolgozására e'kép önkényt támadott intézetnek egy munkálódó tagjai *magokra* nem válalnának, vagy a' mellyek körül azoknak valamelly *kétésegek* támadna, vagy végre mellyek hosszszasab *fáradozásokat*, *utánna járást* kívánnak, feltehetővén mindazáltal, hogy mások azoknak esméretére, *könnyebben* és *bizonyosabban* juthatnak, azokat különös *jutalom kérdésekbe* is lehetne foglalni, megfejtésükre különösen meghíván az egész hazát. Hogy ezek közül az elsők mellyek leendenek, a' munka kidolgozásának folyamotjából fog kitetszeni, azokat előre meghatározni nem lehet; az utolsók közzé tartozhatnának: a' *külömböző vidéki szavak és szóllások felkeresésére*, a' *kézmivekben előforduló különböző kevésbé esméretes kifejezések összeszedetése*, *régibb íróink munkáiba előforduló elavult szavak és szóllások kijegyzése*, *jelentésöknek meghatározása* 's a' t.

Hogy mindazon *hazafiaknak*, kik az e'kép készitendő munkánkban részt vesznek, *neveiket* a' késő maradék előtt fen tartsuk, az igazság hozza magával. Mellyre nézve azokat vagy egy különös a' munka eleibe botsájtandó *Lajstromba* iktathatjuk, vagy pedig a' mi tanátsosabb minden általok készült

nevezetesebb *szikely végén* említhetjük, hogy e' kép a' haza és a' háládatos jövendő kor tudhassa, hogy mit köszönhet mindegyikének. A' melly szikely kidolgozásában többeknek fáradozásai egygyeztetnek, mindnyájának nevét lehetne említeni. —

E'kép a' szótár szerkeztetésébe minden hazafi részt vévén, vagy legalább egy is abból *ki nem rekesztetvén*, megfelelünk felyebb kijelentett kívánságunknak, hogy tudniillik a' nemzetnek egész *mostani tudományos tehetségét* a' mennyiben tölünk függ *hasznunkra fordítsuk*. Ebből pedig a' *legnagyobb lehetséges tökéletességen* kívül azon haszon is háromlik szótárunkra, hogy azt az *egész nemzet mivének* tekintvén, a'hoz minden hazafi nagyobb bizodalommal fog kétségeiben járúlni.

NEGYEDIK SZAKASZ

A' Szótár Szerkeztetőiről.

Minden magános tudóssainknak egyes fáradozásai hiába valók lesznek, és azokból egy *külböző*, magokba véve talám tökéletes *részekből álló idomtalan testnek*, egy *hasznavehetetlen Khaosznak* kell támadni, ha nints egy *eggyeztető pont*, melly az egyes fáradozásoknak *helyes erányt* adjon, azokat egy *tökélletes nagy Egészbe* öntse. Ezen *eggyeztető pontot* helyheztetem én a' *szótár szerkeztetőiben*. Ezeknek kell az egyes tudósok fáradozásait elintézni, ezeknek kell az egyes fáradozásokból egy nagy egészszet alkotni. Ezekről tehát érdemes lesz különösebben is értekezniük.

Hogy a' *szerkeztetők* lehetnek eggyzersmind *munkálkodó tagok is* említeni nem szükséges, és annyiba a' mit róllok mondhattunk felyebb már elő-

adtuk. A' szerkeztetőknek, mint szerkeztetőknek legelső kötelességök lenne, azon szabásokat szorosán meghatározni, mellyek szerént kívánják alkotni a' szótárt. Én ugyan ezeket, ezen értekezésem első részében meggyőződésem szerént kifejtettem, de azért koránt sem vagyok olly *magam hitt*, hogy azoknak elfogadását egy általjában javasolni bátorhódnam; *lehet és kell is* azokon javítani, ha szótárunknak a' *lehetséges tökéletességet* megakarjuk adni. — A' szótár egész szerkeztetésének planuma egyszer ki lévén dolgozva, a' szerkeztetőknek azt közönségessé kell tenniük, az általunk tett javasolás szerént a' *hazafiakat közönségesen mind*, a' *nevezetesebb tudóssainkat pedig különössebben is* a' munkában való részvételre meghíván. Ő nekik kellene továbbá a' válalkozott dolgozó tagok között a' munkát *felosztani*, ezeknek tulajdon kívánságokat mindenek felett szemök előtt tartván; a' magokat önkényt ajánlott munkások nélkül maradott *tárgyak számára* újabb meg újabb buzdítások által *kidolgozókat* szerezvén, és ha ezek siker nélkül maradnának, azokat *magok között* felosztván. Őket illetni továbbá a' felyebb javasolt *jutalom kérdések* feltétele és részszerént megítélése, a' munkás tagoknak a' mennyibe szükséges lenne *kétségeikben való utasítása*.

Legfőbb munkásságok mindazáltal akkor kezdődnek, midön a' már előre egy bizonyos tzelra vezérlett *eggyes fáradozások* megtétetvén, azoknak elkészült *gyümöltseik* az eggyes munkástagok által beküldetnek. Azokat a' szótárookban megkívántató rend szerént elosztván, és összszerkeztetvén, nekik kellene a' helyest a' helytelentől, a' jót a' rostól elválasztani, a' szükségtelent kihagyni, a' netalántán találkozó hézagokat kipótolni, a' több tudósok által ugyan azon egy tárgyról mondottakat

(a' mi az általunk javasolt mód szerint könnyen megtörténhetne) egybeolvasztani, mindegyikből a' szükségest szorgalmasan kiszedegetvén. Ő nékiek kellene az e'kép készülendő munkában kerülhetetlen darabosságokat lesimitani, a' különböző kezek által alkotott matériálékből egy *egész egymásba folyó épületet* készíteni, melly tsak *tökéletessége* által árúlja el azt, hogy rajta *olly sokan* dolgoztak, hogy az *eggy egész nemzet járadozásainak gyümölyse.*

Illy *nagy teher* fekvén a' szótár szerkeztetőin, és annak *egész tökéletes volta* azoktól függvén, minden könnyen általláthatja, hogy egészszen azoknak *választásától* fog függni munkánknak szerentsés ki-
menetele. Az erre *alkalmas tudósoknak* név szerint való felszámlálásokat, töllem senki sem várhatja, de ne is várja; ez által az *eggyes hazafiaknak* a' sorstól kiszabott *kissebb kört* általhágván, mellyet tenni már tsak a' *jó* elősegállításának tekintetéből sem bátorkodnám. Erre is mindazáltal némelly *közönségesebb* észrevételeket megállapíthatunk, mellyek *sinór mértékül* szolgálhatnak. Azon kívül hogy azon szerkeztetőknak, a' magokra válalando kötelességeknek kivánságunk szerint való bétöltésére a' *szükséges elméleti tulajdonságokkal, nyelvünk minden fáinságainak tökéletes esméretével kell bírniok*, megkivántatik, hogy a' szükséges *eggy mással* való értekezés, és az Ország különböző részeiben lakozó munkás részvevőkkel elkerülhetetlen egytetértés könnyebbítésére nézve *eggy helyt* még pedig az *Országunk közép pontjában*, az az *két fő városainkban* lakjanak, vagy mindég vagy pedig legalább nagy részint. Hogy továbbá szótárunk *eggyik fő tzeljának* a' honni nyelv további kimivel-
tetése, szükséges határozottsága előmozdításának *voltaképen* megfelelőhessenek, szükségesképen megki-
vánt-
vánt-

vántatik továbbá, hogy azok az *egész nemzet bizodalmaival* ditsekedhessenek, hogy kinevezésüket eggy az egész nemzet által *tisztelt társaságtól* nyerjék. Ezt meggondolván, talám az *egész haza kívánóságát jelentem ki*, midőn szerkeztetőink kinevezését a' *tudományosságunk előmenetelét egyenesen tárgyazó azon küldöttségre*, mellynek ezen értekezésem megbíralását is olly örömet által engedem, *bátorkodom* bizni, különösen ohajtván hogy ezen *kinevezésben* különös tekintetet vegyen a' maga *tulajdon tagjaira*. Azon érdemes, hazánk minden részeiben *esméretes hazafiak*, kik ezen küldöttséget alkotják, már előre megnyerték az *egész nemzet bizodalját*; honni nyelvünk körül tett külömböző fáradozásaik, számtalanszor bebizonyított *buzgóságok* pedig, azon bizonyos reménységgel ketsegtetnek, hogy ezen fáradságot örömet magokra fogják vállalni. Az egész haza már is büszkén szemléli ezen küldöttségben *rég ohajtott tudós társaságának állapotját*, melly tudós egyesület volna alkalmasabb ezen nagy *hiánosságunknak* kipótolására? mellyik tudná a' *szótárunk szerkeztetésére alkalmas tudóssainkat* helyesebben kiválasztani? és hol találhatnánk ezen hivatalra jobban *reá termett tudósokat*, mint annak *kebelében*.

Ha a' *szótárunknak* munkássan résztvevő tagjaira nézve, valamelly *bizonyos számot* meghatározni tanácsosnak nem tartottam; sőt inkább erre nézve az *egész haza, minden tudósok és hazafiak* segítségét ohajtottam, úgy még is a' szerkeztetésre nézve ezen printzipiumtól elállani kénytelenítetem, és ezen munkát *kevés* legfelyebb *három* tudósra biznám, kik ezen felyül minden munkálkodásokban tökéletesen *eggyetértőleg* lévén, minteggy tsak eggy *lélektől* vezéreltessenek. Ezen állításnak szükséges volta már abból is elégségesen kitetszik, hogy töllök füg az egész

munkának *eggyisége*, különböző részeiben való *meg-
eggyezése*. —

ÖTÖDIK SZAKASZ

A Szótár végtökéletességének megadásáról.

A' kidolgozandó *szótár* tökéletességének, minden lehetséges mód által való előmozdítását óhajtván, és annak számára a' *nemzetnek bizodalját*, melly egyedül és mindenek felett tehetné fogantatásá az általa tzelba vett munkálkodásokat, mindenkép megnyerni ügyekezvén, annak szerkeztetőit még valamelly felsőbb *felvigyázat* alá tenni javasolnám. —

Ennek kellene a' szótár szerkeztetésére kidolgozandó *planumát* megvizsgálni, és a' mennyibe szükséges volna elváltoztatni, tökéletesíteni. *Ennek* kellene a' *hazafiak közönségesebb* és a' *nevezetesebb tudósok különösebb* meghívásában a' különböző *tárgyaknak* az egyes munkás tagok között való felosztásában és szóval minden nevezetesebb tárgyakban a' szerkeztetőket hathatós tanátsa által segíteni. *Ennek* kellene az egész *munka folyamatját*, az egyes *munkás tagokat*, úgy mint a' szerkeztetőket igazgatnia, lelkesítenie. *Ennek* kellene végre a' szeme előtt támadott és végbe ment *munkát*, mint a' nyelv utolsó *ítélő székének* megvizsgálni, a' *nevezetesebb tárgyakat*, kivált azokat, mellyek felett a' szerkeztetők *megeggyezni* nem tudnának, és *kétségesek* volnának közös tanátskozásában megvizsgálni, végképen elhatározni és a' munkának *végző tökéletességét* megadni.

Hogy ezen *felvigyázatot* egy egész több tagokból álló *társaságra* egy *tudósok eggyezetére* kell bízunk a' dolog természetéből foly. Hogy pe-

dig ez nem lehet más, hanem a' felyebb említett tudós küldöttség, úgy gondolom senki sem fogja kétségbe hozni. A' *frantzia Akadémia*, melly né-melly *eggyes tudósok* öszszegyüléséből eredett, és későbbre nyerte meg az *uralkodás* helybenhagyását, *legelső kötelességének* tartotta egy tökéletes szótárnak kidolgozását, mellyben annak *minden tagjai* részt vettek. Miért ne várhatnánk mi *hasonlót* ezen küldöttségtől, melly mindjárt eleintén szeretett *Nádor Ispányunk*, a' hazánknak egyik *legnevezetesebb megyéje* által neveztetett ki, a' nyelvünkbe kijött *könyvek megítélésére*, a' magyar nyelvet tárgyazó *jutalom kérdések feltételére*, és így *nyelvünk műveltetésének előmozdítására?*

H A T O D I K S Z A K A S Z

A' szótár kidolgozására és kiadására megkivántató pénzről.

Nints olly dolog, mellynek előmozdításában, az emberek mostani állapotjok szerént, a' *pénznek* nagy, *igen nagy* része ne volna. Hány *szükséges* és *jó* munkák szakadtak félbe *ennek szüke* miatt? hány mások elkezdésében gátoltattak a' legjobb ügyekezeti emberek, nem lévén *költségek* azoknak végrehajtására? És félek tölle, hogy minden törekedésünk mellett is, *e' lesz szótárunknak is végső sorsa*. Igaz ugyan hogy az olly *nemzeteknél*, mellyben a' *nemzeti tudományosságot* tárgyazó fáradozások, az *egész nemzet* vagy legalább annak *miveltebb részétől* szoktak előmozdítani, a' *szükséges költség* az *egész nemzet tehetségében* készen áll; maga a' munka megszerzi a' *költségét*; minden ha-

zafi *kénytelen*, minden *örömet* megvásárolja a munkából reá háromlandó *hasznokat* tulajdon pénzével, és a sokak között eloszlott *teher*, megszűnik az lenni.

Nem így vagyon a' dolog nálunk; nyelvünk előmozdításában csak *kevesen*, *igen kevesen* vesznek részt. A' mit ők tsupán azon *hasznokért* ajánlhatnak, mellyeket az elkészítendő munkából veendenek, ritkán teszen annyit is, hogy az által az arra tett *költség* megtérítessék; hol vagyon még a' *munkálkodásnak* megjutalmaztatása? Ha tehát nállunk valamelly nagyobb *tudományos munkát* akarunk készíteni, szükséges jó előre az arra teendő *költségről* gondoskodnunk.

Meggondolván, hogy egy *tökélletes szótára*, melly nagy szükségünk vagyon, megfontolván továbbá, hogy hazánkfiak közül, *hányan* várják óhajta annak megjelenését, egész bizodalommal lehet reményleni, hogy az több *vevőkre* fog találni, mint más *könyvek*, hogy azt hazánkknak *tehetősebb lakosai* közül sokan örömet fogják *nagyobb ajánlásokkal* is elősegíteni, sokan fogják azt fáradozásaik megjutalmaztatásának reménysége nélkül, *munkálkodásaik* által előmozdítani. Ez az, a' min épitem szótárunk kidolgozhatására és kijöhetésére nézve egész *reménységemet*. Tudóssaink, kik azon kívül is megszokták a' *hazafiságból* minden jutalom nélkül való munkálkodást, azt itt is meg fogják tenni, megelégedvén a' késő maradék *háládatosságával* és kötelességök tellyesítéséről való *meggyőző désökkel*. A' mennyiben mindazáltal, akár a' munkának nagyobb kedvessége, és számosabb *vevői*, akár pedig az egyes buzgóbb hazafiak *ajánlásai*, az intézetnek; a' teendő költségek után, *valamelly hasznot* hajtatanának azt a' munkában való részvétel szerént azok között el is lehetne osztani.

A' mi illeti a' *kidolgozás ideje alatt teendő költségeket*, ezekre nézve tsupán az *adakozó hazafiak* által ajánlandó *segedelmekre* lehet számottartanunk; a' javasolt *jutalom kérdésekre* nézve használhatná az egészszet elintéző küldöttség, a' *Martzibányi nemzettség* által a' *magyar nyelvre* nézve felteendő *kérdésre* esztendőnként rendelt 100 forintokat is, így a' tzelba vett *szótár előmozdítása* mellett az *ajánló kívánságának* is megfelelően.

A' *munkának kinyomtatására* megkivántató *költségeket* pedig, mellyek az eddig mondottak szerint, *legnevezetesebbek* lesznek, úgy gondolom egy maga idejében, a' munka elkészülése után, kihirdetett *előfizetés* által nagy részint megkeríthetjük, a' többinek *viszsa fizetésére*, a' *kész szótárnak eladása* alkalmatosságot nyujtván. —

A' Munka Foglalatja.

	<i>lap</i>
Bevezetés - - - - -	5
F l s ö R é s z.	
Egy tökéletes magyar szótárnak leghelyesebb belső elrendeltetése - - - - -	11
<i>Élső Szakasz.</i>	
Egy tökéletes szótárnak képzete bővebben meg- határoztatik és nyelvünkre alkalmaztatik - - -	—
<i>Második Szakasz</i>	
A' szótárba tartozó egyes Szavak - - -	15
<i>Harmadik Szakasz</i>	
A' szók grammatikai természetének kifejtésé- ről, meghatározásáról - - - - -	23
<i>Negyedik Szakasz</i>	
A' szavak értelmének körülírásáról - - -	32
<i>Ötödik Szakasz</i>	
A' szónemzésről - - - - -	59
<i>Hatodik Szakasz</i>	
A' szótárban megkiyantató rövidségről - - -	45

M á s o d i k R é s z.

Mimódon lehet egy tökéletes magyar szótárt
legjobban és legkönnyebben alkotni - - 49

Első Szakasz

Minden tökéletes munka időt kíván; annyival
inkább egy szótár - - - - -

Második Szakasz

Az eddig hazánkfiai és a' mennyibe a' dolog
természete megengedi az idegenek által is
tett fáradozásoknak használásáról - - 52

Harmadik Szakasz

A' szótárunk alkotásában minden élő hazánkfia-
inak részvétele - - - - - 57

Negyedik Szakasz

A' szótár szerkezetéről - - - - - 62

Ötödik Szakasz

A' szótár végtökéletességének megadásáról - 66

Hatodik Szakasz

A' szótár kidolgozására és kiadására megkíván-
tató pénzről - - - - - 67

Magyarország és Magyarország történelme

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Némelly nevezetesebb nyomtatásbeli hibák.

<i>Lap. sor.</i>	<i>helyett</i>	<i>olvass</i>
22.	7. mér - -	már
24.	26. mellyikéhez - -	mellyikhez
45.	1. rövidségéről - -	rövidségről
46.	27. etymologia - -	etymologiai
58.	14. helyesnek - -	helyesnek
61.	12. mellyek - -	mellyeket
—	14. intézetnek egy munkálódó - -	intézetnek munkálódó
65.	25. illetni - -	illetné

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSAKA

Original Design of the Year

11

279847

JUTALOM
FELELETEK.

II.